

Polski wynalazca, wizjoner i pionier kinematografii: Kazimierz Prószyński – patronem filmowej Łodzi?

Marzena Makowska-Iskierka

marzena.makowska@geo.uni.lodz.pl

Uniwersytet Łódzki

ORCID: 0000-0003-4163-7561

Abstrakt: Artykuł przedstawia postać nietuzinkową, wizjonera i twórcę, kreatora idealistę, który otarł się o światową sławę. Prezentuje osobę uznawaną za „ojca”, czyli pioniera polskiego kina, nazywanego m.in. Polskim Edisonem, Kolumbem kinematografii, trzecim bratem Lumière. Zaprezentowano życie i działalność inżyniera Kazimierza Prószyńskiego, a także jego wynalazki, które zmieniły oblicze światowej kinematografii. Ponadto analizie poddane zostały działania popularyzujące postać i dorobek tego polskiego wybitnego twórcy podejmowane przez wybrane łódzkie instytucje, które można zakwalifikować w obrębie szeroko rozumianej turystyki kulturowej. Ukazano jak dziedzictwo naukowo-techniczne związane z Kazimierzem Prószyńskim funkcjonuje w różnego typu obiektach i atrakcjach w Łodzi - Mieście Filmu UNESCO. Za studium przypadku obrano działania podejmowane przez Muzeum Kinematografii oraz Narodowe Centrum Kultury Filmowej w „EC1 Łódź – Miasto Kultury”.

Słowa kluczowe: Prószyński, kinematografia, film, Łódź, Miasto Filmu UNESCO

Wstęp

Autorka zdecydowała się napisać o dziedzictwie naukowo-technicznym w kontekście turystyki kulturowej na przykładzie osiągnięć wybitnego polskiego konstruktora - Kazimierza Prószyńskiego (ryc. 1) oraz o działaniach promocyjnych jego osoby i jego bogatego dorobku w dziedzinie kinematografii, które podejmowane są w Łodzi, ponieważ jest to miasto wyjątkowo związane z filmem. Tu powstała pierwsza w powojennej Polsce największa w kraju Wytwórnia Filmów Fabularnych, pracowały firmy zaplecza produkcyjnego i kiniarskiego Polski, rozwinął się pierwszy ośrodek filmoznawstwa¹, działalność nadal prowadzi słynna łódzka Filmówka - Szkoła Filmowa (Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi, PWSFTviT) i jedyny w kraju Centralny Gabinet Edukacji Filmowej, funkcjonuje też wyjątkowe i jedyne w skali kraju Muzeum Kinematografii. Z uwagi na te wszystkie elementy, Łódź została przyjęta 31 października 2017 r. do Sieci Miast Kreatywnych UNESCO² jako Miasto Filmu. Jest jednym z 18 miast z 16 państw

¹ Zakład Historii i Teorii Filmu na Uniwersytecie Łódzkim to najdłużej w Polsce działający uczelniany ośrodek badań filmoznawczych.

² Sieć Miast Kreatywnych (Creative Cities Network, UCCN) jest strategicznym partnerem UNESCO wyspecjalizowanej agencji Organizacji Narodów Zjednoczonych, której celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki [https://lodzcityoffilm.com/lodz_

wyróżnionych w tej kategorii, a jedynym z Polski. Razem z innymi promuje kreatywność jako kluczowy czynnik dla zrównoważonego rozwoju i rewitalizacji miast oraz dzieli się doświadczeniami, wiedzą i dobrymi praktykami realizując razem wspólne projekty [www.nckf.pl/lodz-miasto-filmu, 19.07.2021; https://lodzcityoffilm.com/, 16.07.2021]. Łódź, reprezentowana przez Narodowe Centrum Kultury Filmowej (NCKF) - operatora projektu miasta kreatywnego filmu UNESCO, wraz z jednym z brytyjskich Miast Filmu wspólnie przystąpiły w 2021 r. do programu Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pt. *Filmy i dokumenty ojca polskiej kinematografii Kazimierza Prószyńskiego w zbiorach Science Museum w Bradford*, którego celem jest ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.

Ryc. 1. Kazimierz Prószyński - wynalazca i wizjoner – materiał reklamowy wystawy
Źródło: <https://nckf.pl/wystawy/kazimierz-proszynski> [20.07.2021]

Na potrzeby opracowania autorka wykorzystała metodę *desk research*, przeprowadzając szczegółową kwerendę literatury polskiej związanej z Kazimierzem Prószyńskim, w tym netografii, opublikowanych materiałów archiwalnych oraz zbiorów muzealnych w łódzkim Muzeum Kinematografii i archiwach Narodowego Centrum Kultury Filmowej w „EC1 Łódź – Miasto Kultury”, ponadto w Narodowym Muzeum Techniki w Warszawie, także w zasobach cyfrowych tych instytucji. Badanie dokumentów polegało na analizie ilościowej i jakościowej opisanych w nich treści. Przeprowadzone zostały ponadto wywiady eksperckie swobodne - pogłębione

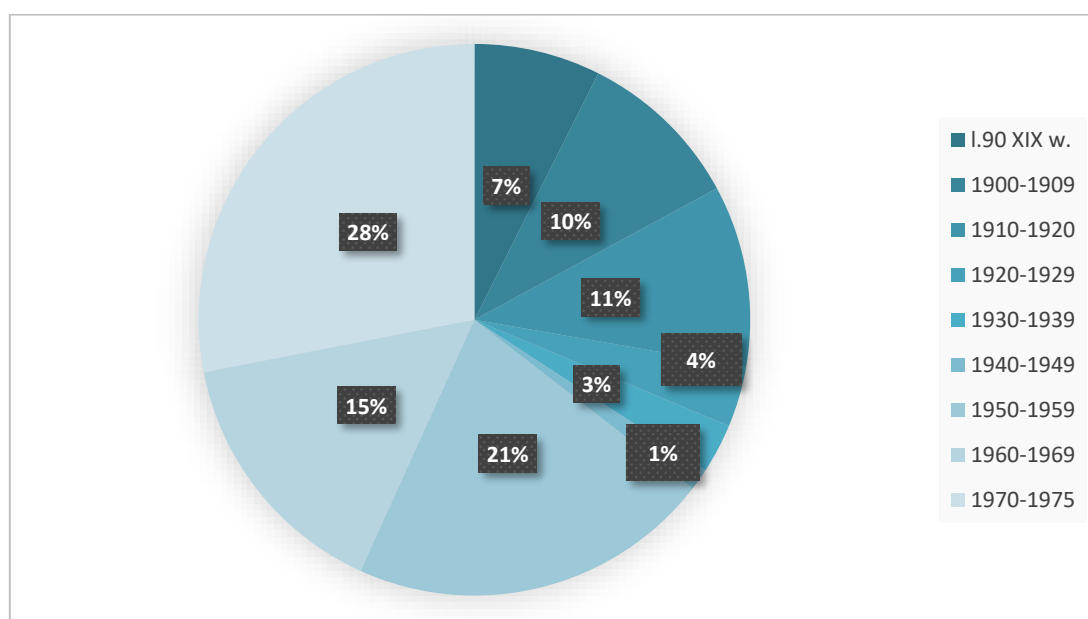
miasto_filmu/siec-miast-kreatywnych-unesco/, 16.07.2021]. Powstała w 2004 r. sieć tworzy 246 miast, w tym cztery polskie (od 2013 r. Kraków w dziedzinie literatury, 2015 r. Katowice – muzyki, 2017 r. Łódź – filmu, 2019 r. Wrocław – literatury), które wyróżnione zostały w jednej z siedmiu dziedzin aktywności kulturalnej (poza filmem, należy do niej także rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa, sztuka mediów, wzornictwo, gastronomia, literatura i muzyka). Sieć skupia miasta, które uznają kreatywność i rozwój przemysłów kulturalnych jako strategiczny czynnik zrównoważonego rozwoju [https://www.unesco.pl/kultura/690/, 19.07.2021].

niestandardyzowane z ich pracownikami, dzięki którym pozyskano dane za pomocą bezpośredniej rozmowy oraz za pośrednictwem poczty elektronicznej (wówczas wywiady przeprowadzono w formule wywiadów swobodnych ukierunkowanych). Na temat zbiorów, muzealiów i archiwaliów związanych z osobą Kazimierza Prószyńskiego informacji udzielił p. Paweł Hapka - Specjalista ds. edukacji w Dziale Edukacji i Kultury Filmowej Muzeum Kinematografii w Łodzi, dr Rafał Pakuła - Kustosz dyplomowany NCKF, który brał udział w rekonstrukcji biopleografu i pierwszego fabularnego filmu *Powrót birbanta* Prószyńskiego, a także p. Piotr Kulesza - Kierownik Działu Wystaw i Zbiorów NCKF „EC1 Łódź - Miasto Kultury” w Łodzi, będący kuratorem projektów związanych z Kazimierzem Prószyńskim oraz podejmowanych działań edukacyjnych i promocyjnych przez Narodowe Centrum Kultury Filmowej w Łodzi. Zebrane materiały źródłowe okazały się rzetelne, a po dokonaniu ich analizy i syntezy wystarczające do realizacji postawionych celów i przygotowania niniejszego artykułu.

Materiały źródłowe, bibliografia i publikacje multimedialne

„Poza nielicznymi krótkimi opisami lub wzmiankami w niektórych publikacjach, w większych opracowaniach z zakresu historii kinematografii Prószyński jest nieobecny, a wkład Polaków do rozwoju techniki filmowej jest niezauważalny” [Jewsiewicki 1954, s. 10] – to stwierdzenie jest tym bardziej przykre, że wiele z wynalazków naszego rodaka zostało docenionych i spopularyzowanych za granicą, gdzie przez wiele lat pracował (zwł. we Francji, Anglii i USA), pisała o nich z entuzjazmem tamtejsza prasa codzienna i specjalistyczna. Odkryciami Kazimierza Prószyńskiego interesowała się zagraniczna opinia publiczna, a także środowisko naukowe, np. w 1911 r. wynalazek w zakresie ulepszenia aparatu filmowego zauważyła Akademia Nauk w Paryżu [Kmieciak 1978], później pasjonaci [np. Orna 1956]. W Polsce jednak nie został nigdy właściwie doceniony, ani przez władze państwowe, ani kręgi naukowe czy sferę biznesu. Być może dlatego, że w ojczystym kraju był mniej znany niż za granicą. Niestety, nie zachowały się do czasów współczesnych jego liczne prace oraz szkice, a wiele zapisków i prototypów uległo zniszczeniu w czasie wojny i podczas powstania warszawskiego, w wyniku pożaru jego warszawskiej pracowni mieszczącej się przy ul. Zajączkowskiej. Z tego także powodu Prószyński nadal pozostaje mało znaną postacią, a która przecież tak wiele wniosła do rozwoju polskiej, europejskiej i światowej kinematografii.

Opierając się na opublikowanych w książce S. Fuksa [1980] zestawieniach bibliograficznych można stwierdzić, że dotychczas powstały pewne opracowania poświęcone Kazimierzowi Prószyńskiemu i jego odkryciom, ale są to głównie wzmianki (w tym dotyczące wystaw) lub krótkie artykuły prasowe, a nie większe zbiorcze prace. Wśród nich są również publikacje samego Prószyńskiego powstałe do 1939 r. m.in. *Ze wspomnień wynalazcy* [Prószyński 1929], a także różne materiały archiwalne jak np. patenty i dokumenty firmy – Spółki Akcyjnej „Oko”. Najwięcej informacji o twórcy i jego maszynach można odnaleźć w materiałach źródłowych z lat 50. i pierwszej połowy 70. XX w. (ryc. 2), z których niemal 1/5 stanowią prace autorstwa W. Jewsiewickiego.

Ryc. 2. Liczba publikacji o Kazimierz Prószyńskim i jego wynalazkach z lat 1895-1975

Źródło: Opracowanie własne na podstawie S. Fuks 1980

Do interesujących źródeł należą listy dwóch przyjaciół: inżyniera Kazimierza Prószyńskiego i kompozytora Mieczysława Karłowicza, szczególnie te napisane w latach 1895-1898. Można w nich odnaleźć ciekawe informacje dotyczące działalności technicznej wybitnego konstruktora i twórcy rewolucyjnych aparatów filmowych. Ich wybór zamieszczono w opracowaniu H. Andersa z 1960 r. [Anders 1960].

Za pewien kanon uznaje się pracę pt. *Kazimierz Prószyński. Polski wynalazca filmowy* [Jewsiewicki 1954] oraz jej nowszą wersję, rozszerzoną i bogaciej ilustrowaną z 1974 r. [Jewsiewicki 1974], która jest nieocenionym kompendium wiedzy o odkrywcy. Na podstawie tej książki, zawierającej wątki biograficzne, bazuje wiele późniejszych publikacji, gdyż wielu autorów traktuje ją jako podstawę rozważań

[m.in. Fuks 1980]. Była ona także wykorzystana podczas przygotowania filmów edukacyjnych opracowanych przez Muzeum Kinematografii oraz wystawy w NCKF w „EC1 Łódź – Miasto Kultury” i materiałów opublikowanych z tej okazji [np. Foks, Kulesza 2017]. Profesor W. Jewsiewicki rzetelnie opisał, na podstawie dostępnych mu danych (głównie krajowych), działalność twórczą Kazimierza, wspominając wydarzenia z życia rodziny Prószyńskich.

Brakuje niestety nowszych kompleksowych polskich studiów poświęconych wynalazcy. Można tutaj natomiast przywołać publikacje (dostępne również on-line), w których wspomniana jest jego postać. Kazimierz Prószyński opisywany jest m.in. w opracowaniu dotyczącym wkładu polskiej nauki i techniki do dziedzictwa światowego [Stasiewicz-Jasiukowa 2009, s. 147], w *Historii filmu* [Plażewski 1995] przy nazwiskach innych budowniczych aparatów podobnych do Lumierowskich, w *Historycznym słowniku polskiego kina* [Haltorf 2015] w chronologii przywołano wynalezienie pleografu w 1985 r. i nakręcenie filmu *Powrót birbanta* w 1902 roku. O przeszłości i powstańczej działalności Prószyńskich traktuje praca T. Skoczka [Skoczek 2013, s.232-233]. Natomiast M. Sieński [Sieński 1957, s. 123, 125] wspomina o Kazimierzu Prószyńskim i jego aeroskopie oraz aparacie „Oko” pisząc o polskim wkładzie do rozwoju poszczególnych dziedzin techniki zdjęciowej. Do nielicznych szerszych opracowań poświęconych kinematografii krajowej należy książka *Historia kina polskiego 1895-2014* [Lubelski 2015], w której w pierwszym rozdziale dotyczącym początków kina na ziemiach polskich (1895-1918) opisano polskich pionierów i wynalazców oraz pierwsze pokazy kinematografu. Dedykowane Prószyńskiemu są pojedyncze artykuły [np. www.kazimierzproszynski.com, 9.07.2021], w tym w prasie specjalistycznej [m.in. Kwiecińska-Utkin 2004, Turejko 2016].

Informacje o życiu i dokonaniach wynalazcy można odszukać w opracowaniach encyklopedycznych, także w zasobach internetowych w wolnym dostępie [np. <https://zyciorysy.pl/biografia/kazimierz-proszynski/>, 9.07.2021; <https://dzieje.pl/postacie/kazimierz-proszynski-1875-1945>, 10.07.2021; https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Proszyński, 10.07.2021], jak również w Internetowym Polskim Słowniku Biograficznym [www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kazimierz-proszynski-wynalazca-inzynier, 9.07.2021]. W nowoczesnej i bardzo przystępnej formie, zwykle bogato ilustrowanej, można odnaleźć notatki przygotowane przez osoby prywatne [<https://timenote.info/pl/Kazimierz-Proszynski>, 10.07.2021;

<https://wynalazki.andrej.edu.pl/wynalazcy/56-p/989-proszynski>, 11.07.2021; www.historiaposzukaj.pl/wiedza/osoby/1153/osoba_kazimierz_proszynski.html, 11.07.2021; <https://bialczynski.pl/wielcy-polacy/wielcy-polacy-kazimierz-proszynski-1875-1945-konstruktor-kamer-i-projektorow-kinowych/>, 10.07.2021] oraz przez różne instytucje [<https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/artykuly/wybrane-zagadnienia-z-historii-techniki-polskiego-filmu-fabularnego-1895-1929-od-narozdzin-kinematografii-do-przelomu-dzwiekowego/528>, 12.07.2021; <https://experymet.gdynia.pl/dzialania-on-line/artykuly-popularnonaukowe/odkrycinanowo/kazimierz-proszynski-polak-nazywany-kolumbem-kinematografii/>, 14.07.2021; wirtualnehoryzonty.pl/kazimierz-proszynski/, 26.07.2021] w formie opisów wystaw [www.nckf.pl/aktualnosci/od-marzen-o-lataniu-do-fabryki-snow-polscy-leonardowie-w-nckf, 19.07.2021; <https://nckf.pl/wystawy/kazimierz-proszynski>, 20.07.2021] czy konkretnych wynalazków [www.youtube.com/watch?v=GZplKhuD-2Y, 12.07.2021] i muzealnych eksponatów [<http://nmt.waw.pl/?s=aeroskop>, 13.07.2021; <http://nmt.waw.pl/gallery-item/kamera-proszynskiego-1908/>, 13.07.2021; <http://kinomuzeum.pl/aparat-ok-i-orchestrion-atlantic/>, 14.07.2021], filmów edukacyjnych i informacyjnych [www.youtube.com/watch?v=76jV9MZalnY, 12.07.2021 – o aparacie „Oko”, www.youtube.com/watch?v=wDBRWIetPMY, 12.07.2021 – z serii *Po prostu Grzymkowski*] oraz dokumentalnych, jak *Kazimierz Prószyński - Geniusz Nr 129957* w reżyserii Bartosza Paducha [www.youtube.com/watch?v=grA_9c738ig, 12.07.2021]. Postać wynalazcy pojawiła się jako kandydatura w plebiscycie Polak Wszech Czasów³, w związku z czym powstał krótki film o nim na kanale YouTube [www.youtube.com/watch?v=hEh2rjsgxdw, 12.07.2021].

Interesujące i prezentujące cenne informacje są także audycje radiowe np. *Kazimierz Prószyński – pierwszy człowiek w kinematografii* z 10.04.2013⁴ r. czy niezwykle słuchowisko z 06.03.1987 roku pt. *Polski Edison - wspomnienia o Kazimierzu Prószyńskim*, zawierające poruszające osobiste wyznania brata wynalazcy [www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/819656,Kazimierz-Proszynski-%e2%80%93-pierwszy-czlowiek-w-kinematografii, 13.07.2021].

³ Ta kampania społeczna z 2011 r. była wzorowana na projekcie BBC. Polacy wybierali poprzez głosowanie najwybitniejszego rodaka - najbardziej cenioną przez siebie postać historyczną. Celem tej akcji była popularyzacja wiedzy poprzez przybliżanie historii wybitnych postaci w dziejach Polski [www.polakwszechczasow.pl, 16.07.2021].

⁴ Przygotowanej w 104. rocznicę uzyskania przez K. Prószyńskiego patentu na aeroskop.

Wśród najnowszych materiałów multimedialnych dostępnych on-line są m.in. te zamieszczane przez pracowników NCKF w formie np. podcastów filmowych, jak Archiwa Rafał Pakuła - #4 *Niech się kręci* [www.youtube.com/watch?v=47iotS_ndU4, 15.07.2021], czy videoblogu #VLOG *Prószyński. Odwieczne pieśni*, rozmowa z twórcą i pomysłodawcą komiksu Piotrem Komorowskim [www.youtube.com/watch?v=54sIFBNFFCc&list=PL-6uMXRLLLOBPwgkL4BPDCIm1V6U3BCC&index=3, 15.07.2021]⁵. Podejmowane przez NCKF działania związane z edukacją filmową i działaniami popularyzatorskimi w sieci odbywają się za pośrednictwem nowoczesnych formatów komunikacji cyfrowej, ale na bieżąco upubliczniane są również na własnych stronach internetowych [www.nckf.pl/aktualnosci/od-marzen-o-lataniu-do-fabryki-snow-polscy-leonardowie-w-nckf 19.07.2021] i przez media społecznościowe [www.facebook.com/NCKF.Lodz/photos/a.1121214494632389/3340115192742297/?type=3, 12.07.2021]. Opisywane są także w prasie i telewizji lokalnej, np. Odc. 3. TVP 3 Łódź: Narodowe Centrum Kultury Filmowej - Muzeum przyszłości [www.youtube.com/watch?v=GZplKhuD-2Y, 12.07.2021], „W Narodowym Centrum Kultury Filmowej ruszyła budowa wystawy Kino Polonia” [<https://lodzcityoffilm.com/wystawy/w-narodowym-centrum-kultury-filmowej-ruszyła-budowa-wystawy-kino-polonia/>, 16.07.2021], jak również na portalu miejskim [np. <https://uml.lodz.pl/kalendarz-wydarzen/wydarzenie/kazimierz-proszyński-wynalazca-i-wizjoner-wystawa-w-ec1-id24931/2019/02/5/>, 06.07.2021].

Podczas kwerendy materiałów źródłowych, autorka natknęła się także na opracowania edukacyjne poświęcone Kazimierzowi Prószyńskiemu, dedykowane głównie uczniom ze szkół podstawowych. Poza kompendium informacji o nim, zawierają też ciekawe i kreatywne zadania sprawdzające zdobytą o nim wiedzę [www.bycjakignacy.pl/o-nas, 24.07.2021; wirtualnehoryzonty.pl/kazimierz-proszyński, 26.07.2021].

Być może już wkrótce wszystkie istotne materiały dotyczące Kazimierza Prószyńskiego zostaną zgromadzone w jednym miejscu – w powstającym nadal archiwum i nowoczesnej bibliotece–mediatece z pracownią naukową i multimedialną oraz centrum cyfryzacji materiałów dziedzictwa filmowego działających w ramach Pracowni Badawczej NCKF. Ma się w niej bowiem docelowo znaleźć kolekcja książek,

⁵ Na platformie YouTube w 2021 r. uruchomiony został Videoblog NCKF Spot jako regularny cykl filmowo-informacyjny, dotyczący tego czym jest i czym docelowo będzie zajmować się Narodowe Centrum Kultury Filmowej w Łodzi.

czasopism i filmów, repozytorium materiałów cyfrowych i baz dostępowych do treści multimedialnych, ponadto w pełni wyposażone centrum digitalizacji zasobów archiwalnych polskiego i światowego kina⁶ w wersji analogowej, filmów i dokumentów papierowych z zakresu historii i współczesności kinematografii. Wciąż trwają prace nad wzbogaceniem zbiorów poprzez pozyskiwanie materiałów, licencji, obiektów ekspozycyjnych i materiałów audiowizualnych oraz nad opracowywaniem treści, ich ewidencjonowaniem i digitalizacją. Efekty działań naukowo-archiwistycznych mają być udostępniane i upowszechniane po zalogowaniu się lub pobraniu specjalnej aplikacji. Do 2023 r. ma nastąpić także intensyfikacja działalności Centrum Filmu Interaktywnego i Wideoeseju „i-Film” powołanego w NCKF poprzez krajowe i zagraniczne prace networkingowe, działania archiwistyczne, badawcze (akademickie), edukacyjne i popularyzatorskie. Wszystkie te aktywności wpisane są w misję ochrony dziedzictwa filmowego NCKF [www.mkidn.gov.pl/pages/posts/bdquonckf-ma-chronic-filmowe-dziedzictwordquo-5781.php, 16.07.2021; Syska 2020].

Dlaczego Kazimierz Prószyński?

Skromny polski wynalazca (nie tylko filmowy), wizjoner i pionier kinematografii, konstruktor kamer i projektorów kinowych, twórca pierwszego polskiego filmu fabularnego, wybitny przedstawiciel techniki i sztuki filmowej, nazwany przez zachodnioeuropejską prasę „Polskim Edisonem” w 1914 r., Edisonem X muzy, „trzecim bratem” Lumière - inżynier Kazimierz Prószyński (ryc. 3). Wybitny człowiek, który mówiąc z rozmachem - stworzył film, bo przez wielu badaczy nazywany jest „pierwszym człowiekiem kinematografii” [np. Jewsiewicki 1954] w ślad za określeniem jakie miał mu przypisać sam Ludwik Lumière - „on jest pierwszy w kinematografii”. Podobne miano „Kolumba w kinematografii” użył w USA prof. Mottley, rozpatrując wpływ wynalazku obturatora [Jewsiewicki 1975, s. 42]. Również tak miał nazwać Kazimierza Prószyńskiego amerykański naukowiec, fizyk i chemik Edward Williams Morley [za: Fuks 1980, s. 15; Kwiecińska-Utkin 2004, s. 24]. Z pewnością Prószyński należał do odkrywców kina, gdyż zapoczątkował historię

⁶ NCKF zgromadziło dotąd ok. 1 tys. różnorodnych materiałów, w tym zarchiwizowało taśmy 35 mm. Wg zapisów Strategii, NCKF w 2022 r. ma mieć dostęp do wszystkich filmów i treści ikonograficznych (w formie licencji i nośnika), a także mieć już wszelkie opracowane teksty, pozyskane obiekty ekspozycyjne i materiały audiowizualne [Syska 2020].

polskiej kinematografii, realizując od 1894⁷ r. filmy aparatem własnego projektu – pleografem, który można z całą pewnością uznać za pierwszy polski aparat kinematograficzny (nawet mimo tego, że nie został on masowo produkowany). Po udoskonaleniu tego aparatu projekcyjnego, od 1909 r. możliwe stało się wyświetlanie długometrażowych filmów w kinach. W 1910 r. opatentował aeroskop, czyli przenośną kamerę kinematograficzną z systemem stabilizacji obrazu, która z powodu braku korby przez wiele lat to była jedyną na świecie, którą nie kręcono filmów, lecz je nagrywano. „To właśnie wynalazki tego warszawiaka otworzyły przed filmowcami nowe możliwości: kręcenie produkcji długometrażowych czy rejestrowanie ruchomego obrazu bez użycia statywu, również w ruchu” [<https://experyment.gdynia.pl/dzialania-on-line/artykuly-popularnonaukowe/odkrycinanowo/kazimierz-proszynski-polak-nazywany-kolumbem-kinematografii/>, 14.07.2021].

Należy podkreślić, że talent konstrukcyjny Prószyńskiego znalazł wyraz nie tylko w urządzeniach tworzonych na rzecz rozwoju kinematografii, tj. wciąż udoskonalanej rejestracji i projekcji obrazu (m.in. bio-pleografu, chwytaka, przesłony – obturatora, aparatu „Oko”, szerokiej 12 cm i wąskiej 15 mm taśmy filmowej, żarówki projekcyjnej o mocy 50-450 W, aparatu na taśmę 16 mm, tzw. lampy totalnej do projektora, autolektora – do czytania przez osoby niedowidzące). Był on również twórcą innych użytecznych maszyn jak np. ekspedytora uniwersalnego (ok. 1895 r.), służącego do mechanicznego składania papieru, naklejania opasek i adresów. W 1898 r. podjął próby przenoszenia obrazu na odległość konstruując dalekovidz in. telefot (rotacyjny), będący pierwowzorem telewizji. Wymyślił i urzeczywistnił w latach 1903-1905 handlowe reklamy świetlne rzucane w postaci przezroczy na wielkie ekrany przez aparat stereoskopowy (zwany stereos).

Kazimierz Prószyński był osobą niezwykle i wybitną, uzdolnioną nie tylko technicznie, pełną potencjału twórczego i pomysłów, o zróżnicowanych zainteresowaniach. Był patriotą pełnym ideałów dążącym do upowszechnienia kultury filmowej oraz propagatorem społecznej i edukacyjnej roli filmu. Jak napisał w 1913 r. M. Dąbrowski: „interesuje się Polską przede wszystkim, marzeniem jego jest praca w kraju dla ukochanej sprawy. (...) wynalazł naukę myślenia metodą obrazkową. Ze zwykłego śmiertelnika uczynić chce poetę życia” [za: Jewsiewicki 1954, s. 48]. Pragnął, by jego wynalazki były produkowane w Polsce i trafiły do szerokiego

⁷ Tj. rok przed upublicznionym francuskim wynalazkiem Augusta i Louisa Lumière.

grona odbiorców, aby mogli je kupić także ludzie mniej zamożni i szkoły. Chciał stworzyć w kraju nową gałąź przemysłu kinematograficznego, która zaopatrywałaby inne rynki i przysporzyła poza zyskami również renomę i rozgłos krajowym produktom.

Ryc. 3. Portret Kazimierza Prószyńskiego z 1909 r. z autografem

Źródło: <https://zyciorysy.pl/biografia/kazimierz-proszynski/> [09.07.2021]; Jewsiewicki 1974, okładka

Był perfekcjonistą i idealistą, który większość swojego życia poświęcił konstruowaniu i udoskonalaniu swoich wynalazków, a także zorganizowaniu ich produkcji w Polsce. Nie poddawał się pomimo trudności jakie stawiało przed nim życie i czasy w jakich tworzył. Niestety, nie udało mu się zrobić kariery na którą zasłużył, a wiele z jego osiągnięć nie zostało wykorzystanych do końca. „jego talent konstrukcyjny, stałe, uporczywe dążenie do wytkniętego celu oraz głębokie poznanie istoty rozwiązywanego problemu – zjednały mu na świecie sławę i uznanie, których wyraz nie w pełni dotarł do polskiego czytelnika. Świadczyły o tym jedynie relacje polskich korespondentów zagranicznych” [Jewsiewicki za: Fuks 1980, s. 12].

Ostatnim nadanym Prószyńskiemu przydomkiem (przez reż. Bartosza Paduchę) jest *Geniusz nr 129957*, upamiętniający tragiczną śmierć niezłomnego wynalazcy w hitlerowskim obozie koncentracyjnym Mauthausen, który ponoć nawet w czasie aresztowania dzierżył skonstruowany przez siebie aparat „Oko”.

Kazimierz Prószyński był jednym z kandydatów zgłoszonych w 2011 roku w plebiscycie Polak Wszech Czasów, którego wybitny wkład w rozwój historii

określono w następujący sposób: „zanim bracia Lumière ogłosili swój patent, on zbudował własny aparat do projekcji filmów. Opracował metodę synchronizacji dźwięku i obrazu filmowego. Pierwsza na świecie ręczna kamera filmowa to także jego wynalazek. Dzięki tym urządzeniom mamy reportaże z frontu I wojny światowej. Dzięki niemu przez pewien czas polska kinematografia była najbardziej nowatorska na świecie” [www.youtube.com/watch?v=hEh2rjsqxdw, 12.07.2021].

Niestety, pomimo wybitnych osiągnięć, o Kazimierzu Prószyńskim przez wiele lat jakby zapomniano. Nie doczekał się on należytego upamiętnienia ani w literaturze, ani w kulturze, brakuje także śladów jego postaci w przestrzeni publicznej (np. w Polsce nie ma ulic czy placów nazwanych jego imieniem). A tak niewiele przecież zabrakło, aby to właśnie Polak Kazimierz Prószyński został uznany (zamiast braci Lumière) za twórcę światowego kina, a od nazwy jego wynalazku, umożliwiającego nagrywanie ruchomych obrazów, mówilibyśmy dziś wraz z milionami ludzi o światowej „pleografii”, a nie „kinematografii” [Jewsiewicki 1974, s. 6, za: Foks, Kulesza (red.) 2017, s. 14]. Zabrakło odrobiny szczęścia, umiejętności marketingowych, a może zwyczajnie odpowiedniego poparcia, rozgłosu i pieniędzy. Młody konstruktor stracił szansę na palmę pierwszeństwa, ale również zapewne nieco z własnej przyczyny – był wizjonerem idealistą, który ciągle coś zmieniał i udoskonalał. Pochłoniętemu pracą wynalazcy prawdopodobnie wcale nie zależało na sławie, być może miał na nią jeszcze czas? A może nadszedł on właśnie teraz, by nie tylko ocalić od zapomnienia jego życiorys, ale przede wszystkim z dumą prezentować polskie osiągnięcia na skalę światową. Z pewnością stanowią one duży potencjał poznawczy. Odpowiednio opracowane i wyeksponowane dzieje życia i wynalazki Kazimierza Prószyńskiego mogą stać się niezwykłą i niespotykaną na szeroką skalę atrakcją turystyczną, zwłaszcza dla osób zainteresowanych turystyką kulturową i dziedzictwem naukowo-technicznym.

Dlaczego przykład Łodzi?

Kazimierz Prószyński związany był z Łodzią, ale niebezpośrednio. Odnotowano bowiem, że w mieście tym między 1899 a 1903 r., bracia Władysław i Antoni Krzemińscy – uznawani za pionierów wyświetlania filmów w Polsce – prezentowali w swym pierwszym repertuarze kinowym produkcje nakręcone przez Prószyńskiego [Jewsiewicki 1974, s. 29]. Uruchomili oni w grudniu 1899 r. pierwsze stałe kino w Polsce [Białecka 2015, Lubelski 2015], które mieściło się w lokalu oficyny

kamienicy przy ul. Piotrkowskiej 120 w Łodzi (nadal działa w tym miejscu sala kinowa należąca do Aparathotelu Stare Kino)⁸. Wykorzystywali w nim wynalazek braci Lumière sprowadzony z Francji i to zaledwie cztery lata po jego opatentowaniu [Iwańczak 2011]. W listopadzie 1900 r. otworzyli drugie kino o nazwie „Biograf” przy ul. Piotrkowskiej 17⁹, a w kolejnym roku – po zakupie nowych filmów i nowocześniejszego projektora – kolejne kino „Teatr żywych fotografii” przy Nowym Rynku 4. W 1914 r. działało w Łodzi już kilkanaście sal kinowych, co było drugim po Warszawie tak dużym nagromadzeniem w całym ówczesnym Królestwie Polskim (Kongresowym).

Należy podkreślić, że Łódź (zwana też "HollyŁódź") uznawana jest za filmową stolicę Polski, a na pewno za kolebkę powojennej kinematografii polskiej, z uwagi przede wszystkim na działającą tutaj przy ul. Łąkowej 29 Wytwórnę Filmów Fabularnych. Była to największa wytwórnia filmowa w kraju, w której powstały arcydzieła polskiego kina (w tym pierwszy po wojnie film fabularny *Zakazane piosenki* w reżyserii Leonarda Buczkowskiego). W 1992 r. została przekształcona w Łódzkie Centrum Filmowe, zajmujące się świadczeniem usług w poszczególnych fazach produkcji filmowej. Posiada zbiór 300 tys. kostiumów i rekwizytów, jedyny w kraju kompleks pirotechniki filmowej, ponadto dysponuje halą zdjęciową na potrzeby produkcji filmowej oraz dla osób prywatnych [<https://filmpolski.pl/fp/index.php?osoba=1193>, 19.07.2021].

W mieście działa kilkaset firm związanych z branżą filmową, które czerpią z wyjątkowego dziedzictwa Wytwórni Filmów Fabularnych. Kompleksowe wsparcie i pomoc producentom filmów (fabularnych, dokumentalnych, animowanych) oraz programów telewizyjnych, spotów reklamowych, wideoklipów, gier komputerowych i innych form produkcji audiowizualnej zapewnia Łódź Film Commission [<http://lodzfilmcommission.pl/>, 19.07.2021]. Jest ona także operatorem pierwszego w Polsce regionalnego Łódzkiego Funduszu Filmowego [https://lodzcityoffilm.com/lodz_miasto_filmu/lodz-kreuje-film/, 16.07.2021].

Poza tym w Łodzi działa od 1948 r. słynna Szkoła Filmowa (Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. L. Schillera), kształcąca przyszłych aktorów, reżyserów, operatorów i producentów. Edukację w niej ukończyli znakomici

⁸ Reklamuje się jako „jedyne analogowe kino w Łodzi z historią polskiej kinematografii w tle” [<https://www.cinemahotel.pl/kino/o-kinie>, 16.07.2021].

⁹ Wcześniej w tym miejscu działał należący do Krzemińskich „Gabinet Iluzji” [Iwańczak 2011], w którym w celach rozrywkowych pokazywano efekty świetlne oraz przeźrocza krajoznawcze i z zakresu astronomii [https://pl.wikipedia.org/wiki/Bracia_Krzemińscy, 19.07.2021].

twórcy polskiego i światowego kina, którzy uzyskali prestiżowe nagrody filmowe jak np. Roman Polański i Andrzej Wajda (Oskar i Złota Palma), Krzysztof Zanussi i Juliusz Machulski (Złote Lwy), Krzysztof Kieślowski (Europejska Nagroda Filmowa). Do panteonu wybitnych ludzi kina, związanych z łódzką Filmówką, zaliczyć można również m.in. Janusza Gajosa, Jana Holoubka, Stanisława Bareję, Ludwika Benoit, Agnieszkę Osiecką, Ewę Gawryluk, Filipa Bajona [www.filmschool.lodz.pl/szkola, 16.07.2021].

Poza PWSFTviT, kadry dla branży filmowej przygotowują również dwie inne łódzkie uczelnie wyższe: Akademia Sztuk Pięknych (ASP) i Akademia Muzyczna. Nauczają one przyszłych rekwizytorów, kostiumografów, twórców animacji, scenografów i oświetleniowców, projektantów grafiki multimedialnej i krytyków sztuki. Akademia Muzyczna oferuje studia w obszarze kompozycji muzyki filmowej, produkcji dźwięku i muzyki w mediach [www.nckf.pl/lodz-miasto-filmu, 19.07.2021].

W Pałacu Młodzieży im. J. Tuwima w Łodzi od 1985 r. funkcjonuje jedyny w kraju Centralny Gabinet Edukacji Filmowej, powołany na mocy porozumienia ministrów właściwych do spraw kultury i sztuki oraz oświaty. Jego celem jest przybliżanie dzieciom i młodzieży zagadnień związanych z edukacją o mediach audiowizualnych. Większość projektów łączy treści edukacyjne i wychowawcze z wiedzą o sztuce, kulturze i działaniami artystycznymi [www.palacmlodziezy.lodz.pl/centralny-gabinet-edukacji-filmowej, 19.07.2021].

Łódź jest gospodarzem licznych festiwali związanych ze sztuką filmową, znanych nie tylko w Polsce, m.in. Międzynarodowego Festiwalu Filmów Przyrodniczych im. Włodzimierza Puchalskiego, Forum Kina Europejskiego Cinergia, Festiwalu Krytyków Sztuki Filmowej Kamera Akcja, Festiwalu Mediów Człowiek w Zagrożeniu.

W mieście powstało również jedyne w Polsce Muzeum Kinematografii chroniące zabytki z dziedziny techniki, sztuki i kultury filmowej polskiej i zagranicznej, posiadające wyjątkowe kolekcje eksponatów związanych z rozwojem technologicznym kina od końca XIX w. po współczesność, a także bogate zbiory druków ulotnych, programów filmowych z całego świata, plakatów i afiszy, fotosów, scenariuszy, scenopisów i projektów scenograficznych najwybitniejszych polskich scenografów. Muzeum prezentuje ponadto fotografię, film, video, multimedia, instalacje.

Wkrótce uruchomione zostaną przygotowywane interaktywne wystawy stale poświęcone rozwojowi technologii audiowizualnych, procesowi tworzenia filmów i historii filmu na ziemiach polskich w nadal powstającym nowoczesnym Narodowym

Centrum Kultury Filmowej (NCKF) w „EC1 Łódź – Miasto Kultury”, które jest operatorem projektu miasta kreatywnego filmu UNESCO¹⁰. Narodowe Centrum Kultury Filmowej (mające siedzibę we wschodniej części kulturalno-artystycznego kompleksu EC1) to nowy typ instytucji kultury, który ma być jednocześnie miejscem aktywnego zdobywania wiedzy, doświadczeń i nabywania kompetencji, jak również przestrzenią „spotkań i spędzania czasu w bezpiecznych i rozwijających intelektualnie warunkach, pozwalających na rozwój pasji, budowę kapitału relacji i pozyskanie opieki eksperckiej” [Syska 2020, s. 16]. Poza trzema wystawami stałymi, będzie tu funkcjonowało trzysalowe kino, archiwum cyfrowe, mediateka, kawiarnia i restauracja, a także Centrum cyfryzacji z magazynami filmów, urządzeń techniki filmowej i pamiątek kinematograficznych, złożone też z pracowni dokumentacyjnej i technicznej.

Zakończenie tworzenia Narodowego Centrum Kultury Filmowej jest wpisane do planowanych działań strategicznego przedsięwzięcia w ramach rozszerzenia oferty kulturalnej miasta Łodzi. W projekcie *Strategii rozwoju miasta Łodzi 2030+* [Strategia... 2020] jednym z obszarów tematycznych jest „Miasto twórcze”. Cel ten ma polegać na budowaniu prestiżu miasta i jakości życia mieszkańców przez kulturę oraz jej rozpoznawalnej marki integrując środowisko kulturalne miasta i tworząc atrakcyjne miejsca pracy, wypoczynku oraz tzw. trzecie miejsca. Oprócz tego Łódź ma stać się liderem sektora audiowizualnego poprzez wszechstronny jego rozwój jako potencjału o charakterze kulturowym, gospodarczym i wizerunkowym w oparciu o przyznany tytuł miasta kreatywnego UNESCO „Łódź – miasto filmu”, zgodnie z zapisami strategii działania dla tych miast.

Jak podkreślono w Strategii NCKF, tytuł miasta kreatywnego to nie tylko nagroda za zasługi (dziedzictwo filmowej Łodzi), ale przede wszystkim wyzwanie, by kultura (a przede wszystkim film) stała się kołem napędowym rozwoju miasta [Syska 2020, s. 28]. NCKF podejmuje różne działania, w tym promujące postać Kazimierza Prószyńskiego, traktując go póki co za swojego nieoficjalnego lecz prawdopodobnego patrona. Być może nasz polski wynalazca, który odmienił oblicze kina, stanie się w przyszłości nawet patronem całej Łodzi filmowej. Byłaby to wyjątkowa promocja miasta, jak i samego Prószyńskiego, a także niezwykle ciekawa nowa atrakcja turystyki kulturowej.

¹⁰ Instytucja współprowadzona jest przez Miasto Łódź i Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu.

Życiorys i osiągnięcia Kazimierza Prószyńskiego

Kazimierz Prószyński przyszedł na świat w Warszawie dnia 4 kwietnia 1875 roku. Był drugim pod względem starszeństwa z czwórki dzieci Konrada Prószyńskiego (zwanego Kazimierzem Promykiem) z małżeństwa z Cecylią z Puciatów, poza tym posiadał jeszcze siedmioro przyrodniego rodzeństwa z drugiego małżeństwa ojca z Wandą z Korzonów Prószyńską (ryc. 4). Wywodził się z patriotycznej, inteligenckiej rodziny o szlacheckich korzeniach i silnych tradycjach niepodległościowych. „Dom jego skupiał ludzi różnych zawodów i przekonań, rozmowy i dysputy, którym przysłuchiwał się młody Kazimierz, rozszerzały światopogląd i wpływały na ukształtowanie zainteresowań życiowych młodzieńca” [Jewsiewicki 1954, s. 17]. Umiłowanie ojczyzny, postawę prospołeczną i zainteresowanie fotografią odziedziczył po swoich męskich przodkach.

Dziadkiem przyszłego wynalazcy był Kazimierz Stanisław Prószyński, który prowadził w Mińsku już od 1839 r. zakład fotograficzny¹¹. Przez dziesięć lat (do 1873 r.) przebywał na zesłaniu na Syberię w Tomsku za swoją działalność konspiracyjną przeciwko władzy carskiej. Tam kontynuował wraz z synem Konradem (zwanym Promykiem) działalność fotograficzną. Ten powrócił¹² z zesłania do Warszawy wcześniej w 1866 r., przemierzając tę długą drogę wraz ze Stanisławem Witkiewiczem. Nie zajmował się już zawodowo fotografią, choć był jej amatorem, ale został twórcą *Elementarza* i podręcznika *O obrazkowej nauce czytania i pisania*, docenionego nagrodą w Londynie, które pozwoliły szerzyć oświatę i kulturę niepiśmiennym Polakom na terenach zaboru rosyjskiego. Był także założycielem, wydawcą i redaktorem „Gazety Świątecznej”.

¹¹ Właściwie to daguerrotypowy, bo tak wtedy nazywano fotografie [Jewsiewicki 1954, s. 14].

¹² Wsławił się brawurową ucieczką do Polski i skutecznymi staraniami o zwolnienie rodziców z katorgi [Skoczek 2013, s. 232].

Ryc. 4. Kazimierz Prószyński (drugi od prawej strony) wraz z rodzeństwem w 1907 roku
Źródło: www.kazimierzproszynski.com [9.07.2021]

Kazimierz Prószyński od najmłodszych lat „objawiał zdolności w kierunku technicznym, głębokie umiłowanie wiedzy, chęć poznania rzeczy nowych i dostosowania ich do potrzeb człowieka. Bardzo wcześnie ojcowski aparat fotograficzny znalazł się w rękach chłopca” [Jewsiewicki 1954, s. 15]. Już w młodości był członkiem Warszawskiego Towarzystwa Fotograficznego. Interesował się fotografią i „żywymi obrazami”. Prawdopodobnie udział w pokazie Anszycy (Anschutza) było zaczątkiem marzeń Kazimierza Prószyńskiego o kinematografii. „Pokaz ten nasunął mi od razu myśl o poważniejszej fotografii żywej, o kinematografie. Od razu też uprzytomniłem sobie, iż materiałem tutaj musi być lekka taśma błonowa” [Prószyński 1929]. Chłopiec czytał naukowe opracowania jej poświęcone, posiadał znaczną wiedzę techniczną i jak sam napisał: „od dziesiątego roku życia najmilszą rozrywką dla mnie było obmyślanie i konstruowanie różnych maszyn” [Prószyński 1929]. Uczył się w domu, a od 1885 r. w warszawskich szkołach, w tym w prywatnych gimnazjach i Szkole Realnej Wojciecha Górskiego, gdzie w 1887 r. poznał i zaprzyjaźnił się z późniejszym kompozytorem Mieczysławem Karłowiczem. Wspólnie interesowali się muzyką, fotografią, techniką, wykonywali doświadczenia elektryczne i urządzali seanse fotograficzne. Karłowicz był powiernikiem Prószyńskiego i zgłosił w 1898 r. w berlińskim Patentamcie trzy jego wynalazki [Anders 1960].

Ze względu na swoje zainteresowania naukami ścisłymi oraz umiejętności i inwencję techniczną, po zdaniu w 1893 r. państwowej matury po rosyjsku, Kazimierz

Prószyński wyjechał do Belgii na studia na Wydziale Technicznym Szkoły Specjalnej Sztuki, Rzemiosł i Górnictwa Uniwersytetu w Liège (Leodium). Studiował tam z przerwami w latach 1894-1895, 1896-1897 i 1905-1908 [www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kazimierz-proszynski-wynalazca-inzynier, 9.07.2021]. W tym okresie zapewne obserwował podejmowane próby „przedkinematograficzne”¹³. Cały czas zajmował się też realizacją własnych projektów, w tym podjął próbę zbudowania własnego aparatu filmowego. Mając zaledwie 19 lat skonstruował jedną z pierwszych kamer filmowych na świecie (jeszcze przed braćmi Lumière, w 1894 r.¹⁴) - *pleograf* łączący funkcję aparatu zdjęciowego i projekcyjnego, umożliwiającą zarówno nagrywanie jak i późniejsze odtwarzanie obrazu. Innowacyjnym rozwiązaniem było w niej zastąpienie płyt szklanych perforowaną taśmą celuloidową¹⁵. Niestety, nie zastrzegł swojego projektu traktując go najprawdopodobniej jako zaczyn dalszych prac. Przy użyciu pleografu Prószyński nagrywał filmy. Obmyślał równocześnie udoskonalenie projektora, co zajęło mu cztery kolejne lata zanim stworzył *bio-pleograf* (stereospleograf). Opracował także konstrukcję *chwytaka* do przesuwu taśmy, który został opatentowany we Francji. Za teoretyczne rozwiązanie ruchu taśmy filmowej w pleografie otrzymał w 1909 r. srebrny honorowy medal od Towarzystwa Popierania Przemysłu Narodowego przy francuskim Ministerstwie Przemysłu w Paryżu.

Następnie (w 1895 r.) wymyślił *ekspedytor uniwersalny*, który ułatwił pracę w wydawnictwie ojca publikującym „Gazetę Świąteczną”. Urządzenie to służyło do seryjnego składania gazet oraz ich adresowania, a także do automatycznego przygotowania do wysyłki dla prenumeratorów [Rodak 2019]. W 1898 r. podjął próbę przenoszenia obrazów na odległość opracowując prototyp przyrządu nazwanego dalekowiedzem albo *telefotem* (rotacyjnym), który znacznie wykraczał poza ówczesne możliwości techniczne.

¹³ Podczas studiów wziął po raz pierwszy udział w pokazie kinematograficznym. Zauważył, że widzowie łzawili i nie byli z niego zbyt zadowoleni. Chciał to zmienić i wpadł na pomysł konieczności ograniczenia drgania obrazu i migotania światła, by byli zachwyceni pokazem. Myśl o skonstruowaniu aparatu do ruchomych obrazów wpłynęła na powstanie pleografu [https://www.youtube.com/watch?v=grA_9c738ig, 12.07.2021].

¹⁴ To jednak oni, ze względu na posiadany wyższy status materialny i lepsze możliwości marketingowe, wypromowali swój wynalazek [<https://zyciorysy.pl/biografia/kazimierz-proszynski>, 9.07.2021]. Prószyński miał znacznie mniejsze zasoby finansowe, by prowadzić badania, realizować zainteresowania i pokazać światu swoje wynalazki [Turejko 2016].

¹⁵ Była ona przesuwana mechanizmem korbkowym, w której otwory znajdowały się między kłatkami o wymiarach 38x45 mm [<https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/artykuly/wybrane-zagadnienia-z-historii-techniki-polskiego-filmu-fabularnego-1895-1929-od-narodzin-kinematografii-do-przelomu-dzwiekowego/528>, 12.07.2021].

Prószyński w latach 1902-1903 uruchomił w Warszawie przy ul. Nowogrodzkiej Towarzystwo Udziałowe „Pleograf”, które miało zajmować się promowaniem wymyślonych przez niego aparatów. W ramach funkcjonowania spółki organizował także pokazy swoich krótkometrażowych filmów ukazujących życie codzienne warszawiaków np. *Wyścigi*, *Dolina Szwajcarska*. Nakręcił za pomocą pleografu co najmniej dziesięć filmów dokumentalnych, jak również pierwsze w kraju filmy fabularne (*Powrót birbanta* i *Przygoda dorożkarza*) z udziałem rodzimych aktorów, tworząc podwaliny polskiej kinematografii. Można powiedzieć zatem, że była to pierwsza polska wytwórnia filmowa.

Dokonał w 1904 r. także eksperymentu stosując trick sceniczno-filmowy, ukazując cwałujące konie, podczas opery R. Wagnera „Walkiria” w warszawskim Teatrze Wielkim. W kolejnych dwóch latach, tj. do 1905 r. urządzał pokazy tzw. reklam świetlnych. Okres 1907-1914 był „najbardziej dojrzałym i płodnym w życiu Prószyńskiego”, to czas chlubny „w historii polskiej techniki filmowej” [Jewsiewicki 1954, s. 45].

Studia politechniczne, przerwane na pobyt w Polsce i poświęcone ulepszaniu swojego aparatu kinematograficznego, ukończył w 1908 r. Po otrzymaniu tytułu inżyniera mechanika przeprowadził się do Paryża, kolebki kinematografii [Iwańczak 2012]. Kontynuował tam prace nad rozwojem techniki filmowej i zminimalizowaniem drgań obrazu na ekranie podczas projekcji, udoskonalając chwytak i przesłony do obiektywu projektora. W 1909 r. (7.06) jego wynalazek *obturator* został uznany i zatwierdzony patentem przez Francuską Akademię Nauk, a następnie wprowadzony do masowej produkcji przez paryski koncern Gaumont. Przyniósł on Prószyńskiemu rozgłos i uznanie. Pozwolił też realizować coraz dłuższe filmy, ponieważ dzięki zastosowanej przesłonie¹⁶ widzowie przestawali odczuwać męczące oczy migotanie obrazu.

¹⁶ Przesłona równomiernie (min. 40 razy/sek.) przerywała światło podczas projekcji.

Ryc. 5. *Aeroskop – dawniej i dziś* – Kazimierz Prószyński prezentuje swój wynalazek (1913 r.)
Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Proszyński [10.07.2021]

Między 1907 a 1910 r. pracował nad konstrukcją *aeoroskopu* – pierwszej ręcznej kamery zdjęciowej na świecie, udoskonalonej w latach 1911-1912 (m.in. zamieniono pierwotny pneumatyczny napęd na silniczek elektryczny, a zamontowanie żyroskopowego stabilizatora obrazu zniwelowało efekt drżenia rąk operatora). Mogła ona służyć do wykonywania zdjęć reporterskich, dokumentalnych, naukowo-oświatowych, ponieważ nie wymagała używania nieporęcznego statywu (ryc. 5). Wynalazca osobiście zaprezentował ją 27 grudnia 1910 r., filmując paryskie ulice z jadącej dorożki [Iwańczak 2012]. Została oficjalnie zatwierdzona do użytku przez Brytyjskie Ministerstwo Wojny i wykorzystana do sfilmowania działań wojennych już w 1912 r. i podczas I wojny światowej uzyskując nawet miano „kamery śmierci¹⁷”. Posłużyła też do wykonania w 1917 r. pierwszych filmowych zdjęć lotniczych. Prószyński uzyskał w 1910 r. francuski, a po przeprowadzce do Wielkiej Brytanii w 1911 r. angielski patent aeroskopu oraz znalazł inwestorów, którzy wdrożyli go do produkcji seryjnej¹⁸. W tym samym roku (22.06) nakręcił w Londynie aeroskopem pierwszy reportaż filmowy z koronacji angielskiego króla Jerzego V. W 1913 r. jego wynalazek otrzymał złoty medal na Międzynarodowej Wystawie Kinematograficznej w Londynie.

¹⁷ Przyczyną tego była duża śmiertelność wśród operatorów filmowych nagrywających kronikę wojenną na pierwszej linii frontu.

¹⁸ W Londynie powstało towarzystwo „The Aeroscope Company Limited, Proszynski’s Patent Camera” [Turejko 2016].

Nieprzerwanie od 1911 r. Prószyński prowadził prace nad niewielkim ogólnodostępnym, tanim i prostym w obsłudze aparatem amatorskim, który miał służyć zarówno do robienia zdjęć, jak i projekcji filmu. Zastosował w nim nietypową szeroką taśmę 12 cm na której umieścił 15 obrazów w poziomie i opracował nowy sposób jej przesuwania. Projektor wyposażył w małe obiektywy i innowacyjną żarówkę o bardzo dużej mocy. Wynalazek ten, nazwany później „Oko”, zaprezentował w 1912 r. urządzając pokaz swojego filmu podczas krótkiego pobytu w Polsce, a także na początku 1914 r. na posiedzeniu Królewskiego Towarzystwa Fotograficznego w Londynie.

Prószyński opracował również metodę synchronizacji dźwięku i ścieżki filmowej. W 1913 r. skonstruował nowy wynalazek do tworzenia filmu dźwiękowego – kinofon. Za jego pomocą nakręcił trzy udźwiękowione filmy fabularne, w tym *Ave Maria* i *Łagodzący wpływ muzyki na nerwy*. Ograniczenia ekonomiczne i ówczesne możliwości techniczne uniemożliwiły jednak upowszechnienie tego urządzenia.

W sierpniu 1914 r. Kazimierz Prószyński ożenił się z Angielką Dorothy Abrey. Rok później wyjechał z nią do Stanów Zjednoczonych Ameryki. W Nowym Jorku założył Towarzystwo akcyjne dla produkcji i eksploatacji aparatu „Oko”. Urządzenie to miało przyczynić się do popularyzacji wśród społeczeństwa kręcenia amatorskich filmów. Wszczął też postępowanie patentowe i uruchomił własną wytwórnię tych ręcznych kamer¹⁹. Niestety w związku z przystąpieniem USA do wojny w 1917 roku i późniejszym wielkim kryzysem gospodarczym (lat 1929-1933) powstało ich zaledwie 100.

Podczas pobytu w Ameryce Prószyńskim urodził się syn Kazimierz, którego rodzicami chrzestnymi byli przyjaciele rodziny - Helena i Ignacy Paderewscy (ryc. 6). Prószyński miał też córkę Irenę [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Proszyński, 10.07.2021].

Po zakończeniu I wojny światowej, w listopadzie 1919 r. Prószyński wraz z rodziną powrócił do niepodległej Polski. Zamierzał uruchomić w kraju seryjną produkcję tanich aparatów filmowych „Oko” dostępnych dla każdego, a także rozwinąć dzięki nim polski przemysł kinematograficzny i zrealizować wizję rodzimego „Hollywood”. W 1920 r. w Londynie, jako członek Królewskiego Towarzystwa Fotograficznego, starał się spopularyzować ten wynalazek i zdobyć inwestorów. Rok później otrzymał tytuł członka honorowego Polskiego Związku Przemysłowców

¹⁹ Pierwszy prototyp produkcyjny aparatu „Oko” wykonał w USA Karol Cichocki.

Filmowych. W 1922 r. powołał w Warszawie spółkę akcyjną Oko - Centralną Europejską Wytwórnię Kinematografu Amatorskiego inż. Prószyńskiego, która miała urzeczywistnić zamiary konstruktora i wdrożyć je do seryjnej produkcji. Próbował namówić też decydentów i nawet w połowie 1935 r. aparat „Oko” został zatwierdzony jako pomoc szkolna dla uczniów. Mimo to stawiane przez Prószyńskiego warunki (produkcja w Polsce, po jak najniższej cenie) oraz ciągle wprowadzane zmiany w prototypie (wymagające każdorazowej zmiany linii wytwórczej) zniechęciły finansistów.

Ryc. 6. K. Prószyński z żoną i synem oraz jego rodzicami chrzestnymi Paderewskimi (Nowy Jork, 1918)
Źródło: Jewsiewicki 1974, s. 112

Niepowodzenia spółki i wybuch II wojny światowej nie przerwały dalszych prac wynalazcy. W czasie okupacji hitlerowskiej, przed wybuchem powstania, w 1943 roku skonstruował jeszcze aparat kinematograficzny na taśmę 16 mm na zamówienie Zakładów Teofila Jarosza. W tym samym roku, przebywając (a właściwie ukrywając się) u swoich znajomych Bojasińskich w Szczytnie k/Sochaczewa, prowadził w szkolnym warsztacie prace nad tzw. *lampą totalną* i *autolektorem*²⁰. Za podejrzenie pracy konspiracyjnej Prószyński został czasowo aresztowany.

²⁰ *Lampa* stanowiła reflektor skupiający i odbijający w projektorze filmowym promienie świetlne w taki sposób, by maksymalnie zapobiegać ich rozpraszaniu. Jednocześnie zużywała minimalną ilość prądu. Natomiast *autolektor* był przyrządem do nagrywania na taśmie filmowej w wersji dźwiękowej tekstów książek dla niewidomych [Iwańczak 2012].

Na początku powstania warszawskiego (20.08.1944 r.) z mieszkania na Mokotowie został wywieziony do hitlerowskiego obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen (ob. Rogoźnica), a następnie przeniesiony do Mauthausen²¹ w Austrii, w ramach niemieckiej akcji eliminacji polskiej inteligencji zwanej Intelligenzaktion. Zakończył życie 13 marca 1945 r., niedługo przed wyzwoleniem obozu przez Amerykanów. Na warszawskich Powązkach znajduje się jego rodzinny grobowiec.

Większość swojego 70-letniego życia Prószyński poświęcił tworzeniu i ciągłemu udoskonalaniu wynalazków, przede wszystkim filmowych. Niestety, wiele z prototypów i dokumentów tego twórcy uległo zniszczeniu i przepadło bezpowrotnie. Część z nich znalazło się po wojnie w londyńskim Science Museum²². Pojedyncze obiekty są przechowywane w Polsce, m.in. za sprawą Elizabeth i Bernarda Orna²³ entuzjastów i propagatorów działalności Prószyńskiego, którzy zakupili w 1956 roku aeroskop (ryc. 8) dla warszawskiego Muzeum Techniki.

CHRONOLOGICZNY PRZEGLĄD WAŻNIEJSZYCH OSIĄGNIĘĆ KAZIMIERZA PRÓSZYŃSKIEGO	
1894 rok	— pierwszy wynalazek Prószyńskiego dotyczył konstrukcji aparatu kinematograficznego <i>pleografa</i> , w którym elementem istotnym było słuszne rozpracowanie skokowego i równomiernego przesuwu taśmy. Nastąpiło to jeszcze przed ogłoszeniem patentu na kinematograf przez braci Lumière we Francji.
1898 rok	— konstrukcja aparatu kinematograficznego <i>bio-pleografa</i> , za pomocą którego Prószyński dokonał pierwszej próby usunięcia drgań obrazów z ekranu podczas projekcji.
1898 rok	— interesujące rozwiązanie zasad przenoszenia obrazów na odległość przy pomocy elektryczności z wykorzystaniem właściwości selenu. Mogło mieć duży wpływ na późniejszy wynalazek telewizji.
1906 rok	— udoskonalony <i>pleograf</i> . W związku z jego konstrukcją Prószyński ostatecznie wypracował zasadę budowy chwytaka (<i>greitera</i>), stosowanego później z pewnymi modyfikacjami jedynie w kamerach do zdjęć, szczególnie w kamerach typu „Debrrie”.
1909 rok	— odkrycie Prószyńskiego dotyczące usunięcia drgań obrazów z ekranu podczas projekcji — tak zwany <i>obturator</i> — uznane przez Francuską Akademię Nauk w dniu 7 czerwca 1909 roku.
1910 rok	— uznanie przez Francuską Akademię Nauk wynalazku Prószyńskiego, dotyczącego konstrukcji pierwszej ręcznej kamery filmowej — <i>aeroskopu</i> . Odtąd datuje się szerokie zastosowanie tej kamery w wielu dziedzinach życia oraz szybki rozwój filmu dokumentalnego i naukowo-oświatowego.
1912 rok	— konstrukcja pierwszego modelu aparatu amatorskiego <i>Oko</i> na film szeregowy (ostateczne opracowanie prototypu produkcyjnego nastąpiło dopiero w 1915 roku).
1912 rok	— opracowanie zasad zapisu dźwięku i w 1913 roku — realizacja dwóch filmów dźwiękowych w wytwórni <i>Warwick Trading Co</i> w Londynie, 1918 rok — realizacja eksperymentalnego filmu dźwiękowego w Stanach Zjednoczonych.
1917 rok	— zastosowanie kamery <i>aeroskopu</i> do pierwszych filmowych zdjęć lotniczych, po dokonaniu przez Prószyńskiego pewnych modyfikacji.

Ryc. 7. Chronologiczny przegląd ważniejszych osiągnięć Kazimierza Prószyńskiego
Źródło: *Jewsiewicki 1954, s. 76*

²¹ Konzentrationslager Mauthausen-Gusen – to zespół niemieckich nazistowskich obozów koncentracyjnych: KL Mauthausen i Gusen, usytuowany ok. 20 km od Linzu. KL Mauthausen był pierwszym niemieckim obozem koncentracyjnym utworzonym poza granicami III Rzeszy. Istniał od sierpnia 1938 r. do 5 maja 1945 r. [[https://pl.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen_\(KL\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen_(KL)), 10.07.2021].

²² Obecnie w kolekcji Muzeum Nauki w Londynie jest siedem obiektów konstrukcji Prószyńskiego, z których tylko projektor „Oko” można obejrzeć on-line na <https://collection.sciencemuseumgroup.org.uk/people/cp72786/kazimierz-proszyński>.

²³ Opracowali oni również kilka publikacji dotyczących Prószyńskiego [m.in. Orna 1956].

Kazimierz Prószyński nie był jedynie konstruktorem i wynalazcą (ryc. 7). Swoje osiągnięcia i drogę jaką przebywał podczas realizacji kolejnych projektów skrupulatnie dokumentował, opisywał i wyjaśniał, publikując w różnego rodzaju czasopismach²⁴. S. Fuks (1980) odnotował w wyniku kwerendy 49 publikacji Kazimierza Prószyńskiego, z tego siedem w języku francuskim (w tym po dwa artykuły do „The Photographic Journal” i do „Bulletin de la Société Française de Physique”), dwie po angielsku. Wiele z nich (aż 21) to felietony do „Gazety Świątecznej”, której był współwłaścicielem, poza tym artykuły do czasopism specjalistycznych takich jak „Wszechświat”, „Fotograf Polski”, czy „Światło”, pierwsze w Polsce poświęcone fotografii.

Należy podkreślić, że Prószyńskiego zajmowała nie tylko technika, lecz także ludzki organizm i jego możliwości zwłaszcza w zakresie spostrzegania obrazów. Analizował zmysł wzroku i pamięć wzrokową, badał siatkówkę ludzkiego oka i jej reakcję na obrazy filmowe, a także przestudiował wrażliwość oka na światło. Znajomość budowy oka pozwoliła mu na opracowanie sposobu zlikwidowania uciążliwych drgań podczas powstawania i projekcji filmów.

Interesowały go też sprawy społeczne, politycznej, gospodarcze i takie treści publicystyczne można odnaleźć w jego publikacjach. W latach 1914-1915 był aktywnym działaczem i honorowym sekretarzem generalnym Polskiego Komitetu Informacyjnego w Londynie, wydającego liczne publikacje dotyczące Polski. Posługiwał się kilkoma językami obcymi, co umożliwiało mu na bieżąco zapoznawanie się z pracami zagranicznymi, które komentował od 1926 r. na łamach „Gazety Świątecznej”.

W 1932 r. opisał *Niesłychane odkrycie naukowe: w jaki sposób przechowała się do naszych czasów i jak się niedawno ujawniła prawdziwa fotografia Pana Jezusa i ślady całej męki Jego na całunie*. Ciekawym opracowaniem jakie sporządził w 1934 r. był *Wykaz nazwisk. Mapa narodowości - kultury w Polsce* zawierający listę znanych do 1912 r. ludzi z czasów porzecznych urodzonych w Polsce.

Poza publikacjami (nie tylko prasowymi), znanymi bardziej w Europie zachodniej niż w Polsce, Kazimierz Prószyński wyjaśniał swoje działania i poszukiwania podczas publicznych wykładów, referatów i prezentacji, ponadto

²⁴ Część z nich jest udostępniona w Internecie np. w Katalogu Historia nauka technika [hint.org.pl/itd=n301, 11.07.2021] oraz w bibliotece Polona [https://polona.pl/search/?query=Kazimierz_Pr%C3%B3szy%C5%84ski&filters=creator:%22Pr%C3%B3szy%C5%84ski,_Kazimierz_(1875--1945)%22,creator:%22Pr%C3%B3szy%C5%84ski,_Kazimierz_(1875--1945)_Autor%22,public:1,hasTextContent:0, 11.07.2021].

„wskazywał na drogi rozwoju kinematografii akcentując często służebność kina wobec potrzeb nauki i oświaty” [Jewsiewicki za: Fuks 1980, s. 12]. Uważał, że film – poza dostarczaniem rozrywki – może być doskonałą pomocą szkolną. Organizował i prowadził specjalne pokazy swoich wynalazków i filmów zagranicą, brał udział w wystawach i targach²⁵ (w Paryżu, Londynie, Berlinie, także w Wilnie, Kownie) i w Warszawie (m.in. na Wystawie Fotograficznej w 1901 r. zorganizowanej przez Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności – była to jednocześnie pierwsza na ziemiach polskich wystawa filmowa, w 1902 r. w Teatrze Letnim w Ogrodzie Saskim, w 1927 r. na Wystawie Foto-Kinematograficznej). Uważał, że ruchomy obraz może uczyć, a nie być tylko rozrywką. Za swoje prace otrzymał wiele wyróżnień, tytułów, nagród i dyplomów.

Kazimierz Prószyński, zaangażowany w działalność społeczną i techniczną, brał czynny udział w pracach wielu zagranicznych i polskich organizacji, o czym już wcześniej wspomniano. Po powrocie na stałe do kraju został członkiem Związku Wynalazców RP w 1927 r., a dekadę później członkiem Sekcji Fotografii i Kinematografii przy Muzeum Techniki i Przemysłu w Warszawie.

Ekspozycje i eksponaty poświęcone Kazimierzowi Prószyńskiemu oraz upamiętniające jego dorobek

Spośród wielu wynalazków Kazimierza Prószyńskiego, większość pozostała w fazie prototypów, ciągle udoskonalanych przez ich twórcę. Prószyński uważał, że dobry mechanizm nie rodzi się od razu, powstaje jako suma wielu poprawek i ulepszeń technicznych wprowadzanych nie zawsze przez głównego projektanta, wynalazcę, a często przez następców. W pracy konsekwentnie dążył do najdoskonalszego rozwiązania, do osiągnięcia niemal abstrakcyjnej doskonałości. Ważny dla niego był wynik, co podkreślono w wypowiedzi z dn. 6.03.1987 roku w Polskim Radiu podczas audycji „Polski Edison - wspomnienia o Kazimierzu Prószyńskim” [www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/819656,Kazimierz-Praszynski-%e2%80%93-pierwszy-czlowiek-w-kinematografii, 13.07.2021]. Jak określił to Bolesław Prus: „O każdym takim człowieku można powiedzieć, że jest on dotknięty chorobą lepszości. Już istnieją ładne fotografie, a on rozmyśla nad tym, ażeby wyrabiać jeszcze ładniejsze” [Fuks 1980, s. 5].

²⁵ W 1937 r. w Paryżu na Międzynarodowej Wystawie Nowoczesnej Sztuki i Techniki w polskim pawilonie znajdowało się stoisko poświęcone Prószyńskiemu [https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kazimierz-proszynski-wynalazca-inzynier, 09.07.2021].

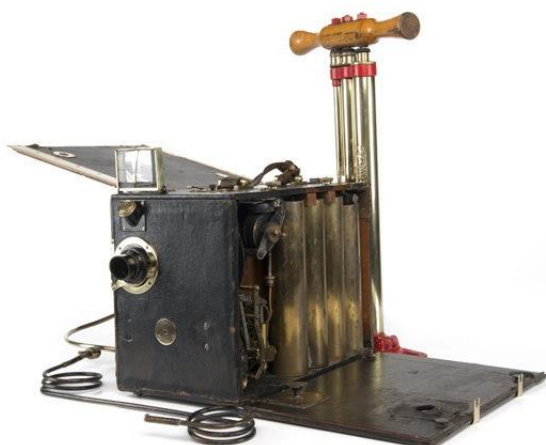
Janusz Król, rekonstruktor biopleografu twierdzi jednak, że dla konstruktora sprawdzianem jest doprowadzenie dzieła do produkcji. Z kolei brat Prószyńskiego, udzielając wypowiedzi dla Polskiego Radia w 1987 r. podkreślił, że wynalazcy samemu trudno jest stać się organizatorem produkcji przemysłowej [www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/819656,Kazimierz-Proszyński-%e2%80%93-pierwszy-człowiek-w-kinematografii, 13.07.2021]. Nie miał na tyle środków, by pokryć koszty próbnego rozbiegu – tak rozpadła się fabryka Oko, bo zgromadzony kapitał nie wystarczył na produkcję seryjną urządzeń na sprzedaż.

Dążąc do realizacji swoich idei, Kazimierz Prószyński borykał się z licznymi problemami. „Nie przywiązywał wagi do korzyści materialnych, jakie mógłby osiągnąć z eksploatacji swoich wynalazków. Nie potrafił znaleźć porozumienia z ludźmi przemysłu i handlu (...), przesiąknięty już w młodości szczytnymi hasłami służenia przede wszystkim ojczyźnie” [Jewsiewicki 1974, s. 139]. Przełomowe urządzenia niestety nie weszły do produkcji seryjnej zatem nie tylko ze względów finansowych, ale również patriotycznych. Należy podkreślić, że czasy w których powstała większość innowacyjnych projektów Prószyńskiego nie były spokojne i dogodne dla ich promowania. Działania wojenne wymagały skierowania finansowania na zbrojenia, a nie na sztukę i rozrywkę. Do tego migracje Prószyńskiego i idea uruchomienia produkcji tanich aparatów w Polsce uniemożliwiły ich upowszechnienie.

Kazimierz Prószyński nie przejmował się jednak zbyt swoimi klęskami i sukcesami innych, bo wierzył, że uda mu się to doprowadzić do szczęśliwego końca, a niepowodzenia są przejściowe. „Jego talent konstrukcyjny, stałe, uporczywe dążenie do wytkniętego celu oraz głębokie poznanie istoty rozwiązywanego problemu zjednały mu na świecie sławę i uznanie, których wyraz nie w pełni dotarł do polskiego czytelnika” [Fuks 1980, s. 12].

W ostatnich latach w celu popularyzacji osiągnięć Kazimierza Prószyńskiego przygotowanych zostało kilka interesujących wystaw czasowych. Treści związane z tym wynalazcą były prezentowane wraz dokonaniem innych wybitnych Polaków i wielkich patriotów, bardziej znanych za granicą, niż w Polsce. Przykładowo Narodowe Muzeum Techniki (NMT) w Warszawie opracowało w 2018 r. ekspozycję „Z naszej ziemi, to znaczy Polski – In nostra terra, scilicet Polonia”, na której zaprezentowano pierwszą na świecie kamerę filmową i pierwsze filmy Prószyńskiego. Upamiętniono wówczas łącznie dziewiętnastu wybitnych Polaków – inżynierów, konstruktorów, wynalazców, których dorobek miał duży wpływ na światowy rozwój

techniki i znalazł zastosowanie m.in. w motoryzacji, wojskowości, transporcie, budownictwie, przemyśle oświetleniowym. Była ona eksponowana przed wejściem głównym do NMT, na placu przed CH Arkadia i na Bulwarach Jana Karskiego nad Wisłą. Akcja ta była swoistą odpowiedzią na słowa Marszałka Józefa Piłsudskiego, który powiedział, że „Naród, który nie szanuje swej przeszłości nie zasługuje na szacunek”. Należy przypomnieć, że w stałych i cyfrowych zbiorach Narodowego Muzeum Techniki w Warszawie znajduje się aeroskop (ryc. 8) Prószyńskiego [http://nmt.waw.pl/gallery-item/kamera-proszyńskiego-1908/, 13.07.2021].

Kamera Prószyńskiego 1908

Dane techniczne:

Masa własna: 6 kg,

Wymiary: 220 x 310 x 170 mm,

Obiektyw: F-51 mm, 1:3,5

Prędkość przesuwu taśmy: 16/20/24 klatki na sekundę,

Jednorazowy czas pracy: ok. 10 minut

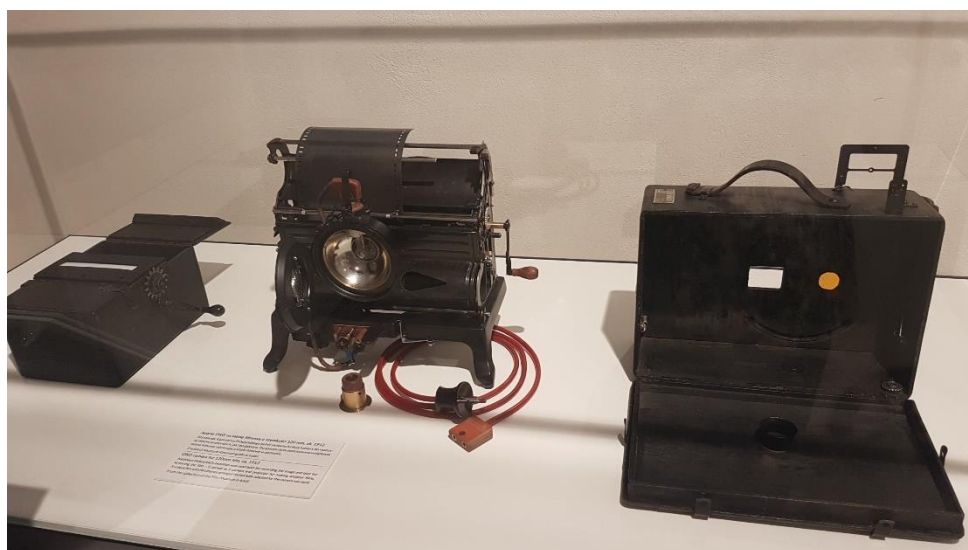
Ryc. 8. Aeroskop – kamera ręczna projektu Kazimierza Prószyńskiego z 1908 r.

Źródło: Narodowe Muzeum Techniki w Warszawie [http://nmt.waw.pl/?s=aeroskop, 13.07.2021, http://nmt.waw.pl/gallery-item/kamera-proszyńskiego-1908/, 13.07.2021]

Powstałe w Łodzi w 1986 r. Muzeum Kinematografii posiada ponad 70000 muzealiów, w tym urządzenia z epoki poprzedzającej film takie jak latarnie magiczne, mutoskop, jedyny w Polsce odrestaurowany fotoplastykon²⁶, historyczne aparaty fotograficzne, kamery i projektory, które ukazują rozwój techniki filmowej. Wśród nich jest także jeden z wynalazków Kazimierza Prószyńskiego – zaprojektowany przez niego Aparat „Oko” (ryc. 9). Należy zaznaczyć, że poszczególne jego modele różniły się między sobą, ponieważ Prószyński wprowadzał nieustannie zmiany i udoskonalenia konstrukcji. Jest on jednym z pięciu egzemplarzy [www.historiaposzukaj.pl/wiedza, osoby,1153,osoba_kazimierz_proszyński.html, 11.07.2021] znajdujących się w polskich zbiorach publicznych, ale jedynym w najbardziej kompletnej formie nadal działającym na świecie (dzięki jego konserwacji przeprowadzonej przez Muzeum w 2017 r., dofinansowanej ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

²⁶ Łódzki fotoplastykon pochodzi z pracowni wynalazcy tego urządzenia Augusta Fuhrmanna. Według Towarzystwa Fuhrmannowskiego jest on jedynym w Polsce oryginałem i jednym z sześciu zachowanych w świecie.

w ramach Funduszu Promocji Kultury, został poddany rekonstrukcji przywracającej mu pełną funkcjonalność). Ekspонат projektu Prószyńskiego w łódzkim Muzeum Kinematografii prezentowany jest w ramach nowej wystawy stałej zatytułowanej „Łódź filmowa”²⁷, dotyczącej filmowej historii miasta na tle dziejów polskiej kinematografii, która ukazuje początki kina na ziemi łódzkiej oraz prekursorów branży kinowej. Należy dodać, że w ramach promocji wystawy i ekspozycji „Oko”, pracownicy muzeum przygotowali również dwa materiały video, zawierające cenne informacje i archiwalia – jeden zamieszczony w wolnym dostępie na kanale YouTube [www.youtube.com/watch?v=76jV9MZalnY, 12.07.2021], a drugi w siedzibie, przy ekspozycji.

Ryc. 9. Aparat „Oko” w Muzeum Kinematografii w Łodzi
Źródło: fot. Marzena Makowska-Iskierka (14.07.2021)

Aparat „Oko” na taśmę filmową o szerokości 120 mm pochodzący z ok. 1912 roku umieszczony jest w oszklonej gablocie. Został rozłożony na trzy części, by lepiej pokazać jak wygląda jego mechanizm, taśma filmowa, a nie tylko obudowa (ryc. 9). Przy ekspozycji z kolekcji Muzeum Kinematografii w Łodzi znajduje się tabliczka z notatką w języku polskim i angielskim, że wynalazek ten pełnił zarówno funkcję kamery do realizacji filmów amatorskich, jak i projektora. Informuje również o tym, że do aparatu była dostosowana wyjątkowa taśma filmowa rejestrująca klatki filmowe w poziomie.

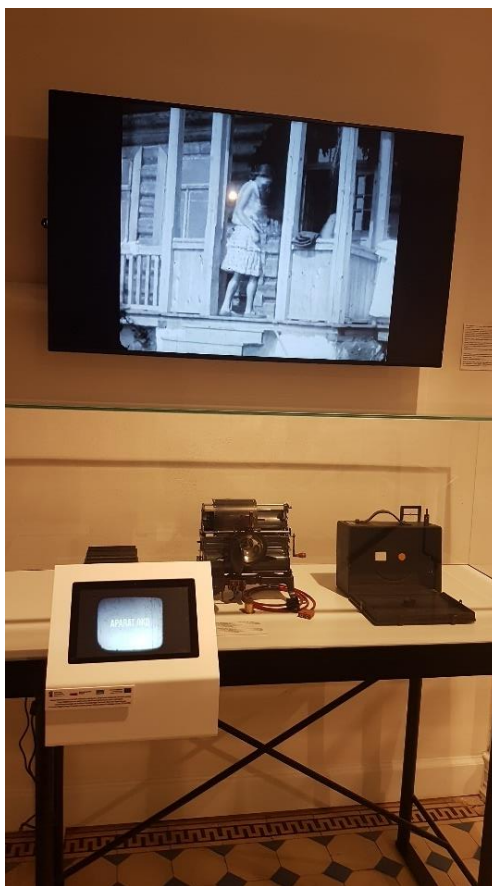
²⁷ Wystawa „Łódź filmowa” udostępniona od 5 maja 2021 r. składa się z dwóch części: Miasto atrakcji i Stolica filmu [<http://kinomuzeum.pl/muzeum-kinematografii-otworzy-nowa-wystawe-stala/>, 14.07.2021].

Przed witryną z eksponatem umieszczony został tablet, którego zakup sfinansowano w ramach realizacji projektu pn. *Zwiększanie dostępności dorobku polskiej kinematografii poprzez zachowanie zabytkowej infrastruktury pałacu Scheiblera*. Wyświetlany jest na nim krótki film edukacyjny ukazujący mechanizm działania Aparatu „Oko”. Oglądający może go dowolnie, wg swoich potrzeb, zatrzymywać i przewijać. Nagranie to zostało przygotowane przez Dział Edukacji i Kultury Filmowej w Muzeum Kinematografii w Łodzi, podobnie jak i inne dostępne on-line [www.youtube.com/watch?v=76jV9MZalnY, 12.07.2021]. Oba są bogato ilustrowane archiwalnymi zdjęciami, omawiając historię powstania i burzliwe losy Aparatu „Oko” oraz najważniejsze etapy kariery jego wynalazcy – Kazimierza Prószyńskiego. Osoby, które chcą dowiedzieć się więcej na temat dziejów tego niezwykłego urządzenia i jego rekonstrukcji, mogą skorzystać z informacji zamieszczonych na stronach internetowych muzeum pod linkiem <http://kinomuzeum.pl/aparat-okoi-orchestrion-atlantic/> [14.07.2021].

Ponadto nad eksponatem wyświetlany jest na ekranie dużego telewizora niespełna dwuminutowy film amatorski zarejestrowany kamerą „Oko” przez anonimowego autora w 1925 r. w Gdyni²⁸ (ryc. 10). Nagranie to pochodzi ze zbiorów Filmoteki Narodowej – Instytutu Audiowizualnego, który jest partnerem wystawy.

Interesujące w formie próby przypomnienia postaci Kazimierza Prószyńskiego podjęło Narodowe Centrum Kultury Filmowej w Łodzi, które działa w ramach „EC1 Łódź – Miasto Kultury”. Określa się jako nowy typ instytucji kultury, nowoczesny „kombinat wiedzy i doświadczeń, miejsce nabywania kompetencji i rozwoju pozaszkolnej edukacji, przestrzeń spotkań i spędzania czasu w bezpiecznych i rozwijających intelektualnie warunkach, pozwalających na rozwój pasji, budowę kapitału relacji i pozyskanie opieki eksperckiej” [Syska 2020, s. 16]. Będzie to największa tego typu placówka w Europie (dwa razy większa od berlińskiej Kinemathek) o docelowej powierzchni użytkowej ponad 18,2 tys. m², w tym 3200 m² ekspozycji i 670 m² przestrzeni warsztatowo-edukacyjnych.

²⁸ Wersja cyfrowa filmu powstała w ramach projektu naukowego sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Ryc. 10. Ekspozycja Aparatu „Oko” w Muzeum Kinematografii w Łodzi
Źródło: fot. Marzena Makowska-Iskierka (14.07.2021)

Pomimo nadal trwających prac nad organizacją placówki i własnej nowoczesnej przestrzeni wystawienniczej, NCKF w ramach działań edukacyjnych i upowszechniających, przygotowało dotąd kilka ekspozycji na parterze Centrum Nauki w EC1 Łódź. Na przełomie 2017 i 2018 r. (od 24.11 do 3.06) zorganizowało polski komponent wystawy pt. „Od marzeń o lataniu do fabryki snów. Polscy Leonardowie”, która odbyła się w ramach przybyłej z Francji i Włoch wystawy „Leonardo da Vinci – energia umysłu” demonstrującej pierwszy raz w Polsce maszyny tego geniusza. Zaprezentowano na niej osiągnięcia czterech wybitnych Polaków: Jana Szczepanika, Jana Wnęka, Czesława Tańskiego i Kazimierza Prószyńskiego [www.youtube.com/watch?v=GZplKhuD-2Y, 12.07.2021]. Przy tej okazji postawiono na edukację i popularyzację kultury filmowej i kina polskiego prezentując zrekonstruowany w 2017 r. przez Janusza Króla (na podstawie zaledwie dwóch zdjęć i fragmentarycznych opisów, za pomocą dawnych technik i materiałów) biopleograf Prószyńskiego²⁹. Na wystawie zaprezentowano także oryginalne maszyny,

²⁹ Biopleograf był udoskonaloną wersją wcześniejszego pleografu, jednego z pierwszych filmowych wynalazków Prószyńskiego, służącego do nagrywania i wyświetlania filmów. Udało się w nim

dokumenty, patenty i zapiski w zdigitalizowanej formie. Zastosowano różne nowoczesne formy przekazu informacji, w tym techniki mappingu i dotykowe słupki multimedialne (ryc. 11). Wystawa miała charakter filmowy, gdyż każdy obiekt i idea były opisane jakby przez wynalazców. Dzięki temu można było wczuć się w klimat minionej epoki w której powstały ich najwybitniejsze osiągnięcia techniczne [www.nckf.pl/aktualnosci/od-marzen-o-lataniu-do-fabryki-snow-polscy-leonardowie-w-nckf, 19.07.2021].

W katalogu wystawy i ciekawej publikacji pt. *Zapiski wynalazców* [Foks, Kulesza 2017] największą część poświęcono informacjom dotyczącym Kazimierza Prószyńskiego. Zamieszczono w niej liczne specjalistyczne rysunki, fotografie i patenty jakie uzyskał ułożone w kolejności chronologicznej, a także obszerne fragmenty jego wydanych prac opisujących techniczne aspekty kolejnych wynalazków.

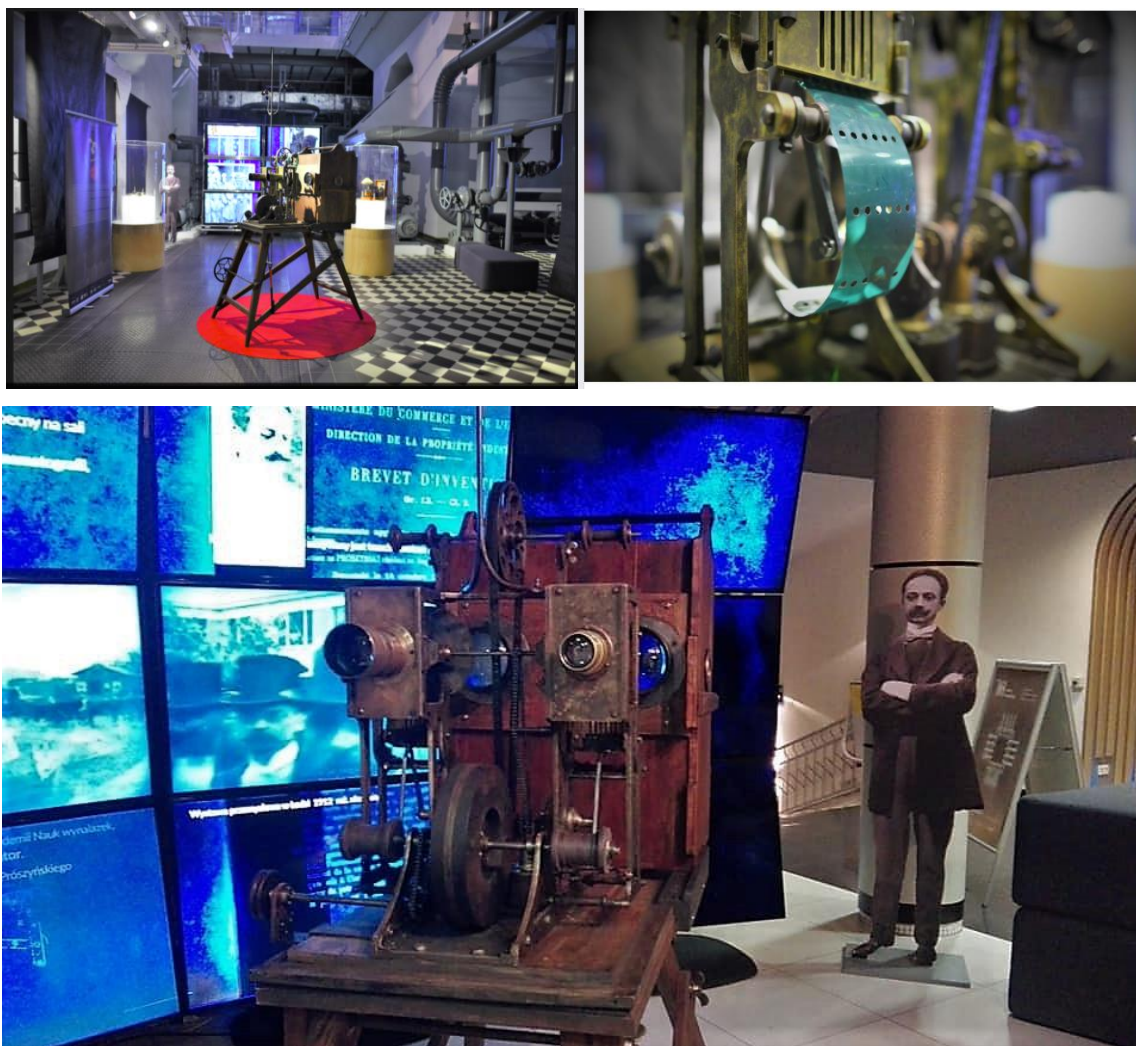
Ryc. 11. Fragment wystawy „Od marzeń o lataniu do fabryki snów. Polscy Leonardowie” dotyczący Prószyńskiego

Źródło: www.youtube.com/watch?v=GZplKhuD-2Y [12.07.2021]

zminimalizować poziom hałasu oraz migotanie i drganie obrazu podczas projekcji dzięki zastosowaniu dwóch obiektywów. W kolejnym modelu pleografu wynalazca zmodyfikował konstrukcję migawki i skonstruował chwytak do skokowego przesuwu taśmy filmowej. W wersji z 1909 r. migotanie wyeliminował obturatorem, czyli trzyotworową migawką uniemożliwiającą oku widza zarejestrowanie ciemnych przerw na ekranie między wyświetlaniem kolejnych klatek, natomiast drganie - precyzyjniejszym chwytakiem, ograniczającym szarpnięcia w trakcie przeskoju taśmy na kolejną klatkę [https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/artykuly/wybrane-zagadnienia-z-his-torii-techniki-polskiego-filmu-fabularnego-1895-1929-od-narodzin-kinematografii-do-przelomu-dzwiekowego/528, 12.07.2021].

W Centrum Nauki i Techniki EC1 w Łodzi od 15 grudnia 2018 r. do 3 marca 2019 r. NCKF zrealizowało kolejną wystawę, tym razem dedykowaną Prószyńskiemu i jego wynalazkom pt. „Kazimierz Prószyński – wynalazca i wizjoner” (ryc. 1). Była ona przedstawiana równolegle z ekspozycją „Kino Kresów. Kultura filmowa na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej”. Obie zostały przygotowane w ramach obchodów stulecia odzyskania niepodległości przez Polskę „Niepodległa 2018” i były dofinansowane ze środków Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Miasta Łódź. Wystawy te stanowiły część programu 43. Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni [<https://nckf.pl/aktualnosci/wystawy-kino-kresow-i-kazimierz-proszynski-od-15-grudnia-w-ec1>, 20.07.2021]. Za pomocą oryginalnych eksponatów i dokumentów oraz instalacji multimedialnych, odkryto na nowo postać polskiego pioniera kina i jego wynalazki, w tym zrekonstruowany biopleograf (ryc. 12). Do wzięcia udziału w ekspozycji zachęcały m.in. wpisy zawierające ciekawostki i zdjęcia zamieszczane przez NCKF na portalu Facebook, np. z 11.01.2019 r. „Czy wiecie, że pierwsze filmy były rejestrowane na błonie fotograficznej z perforacją umieszczoną pomiędzy poszczególnymi klatkami, a nie wzdłuż taśmy, jak w obecnie znanej kliszy filmowej? Taką taśmę z ręcznie wykonaną perforacją można obejrzeć na wystawie” [<https://de.facebook.com/NCKF.Lodz/posts/2000840880003075/>, 12.07.2021].

Opisane wystawy czasowe zorganizowane przez NCKF i zgromadzone na nie materiały, w tym te poświęcone Kazimierzowi Prószyńskiemu, będą stanowiły część planowanych wystaw stałych, które mają powstać do połowy 2023 r. w nowoczesnym, multimedialnym i innowacyjnym centrum wystawienniczo-edukacyjnym „EC1 Łódź – Miasto Kultury”. W zamierzeniu powinny to być trzy narracyjne kilkukondygnacyjne wystawy poświęcone sztuce filmowej: „Kino Polonia”, „Materia kina” i „Mechaniczne Oko”. Dzięki tej jednej z największych inwestycji kulturalnych w kraju w ostatnich latach, Łódź stanie się pierwszym miastem posiadającym stałą multimedialną wystawę filmową dotyczącą polskiej kinematografii. Jak zapowiada na *vlogu* dr hab. Rafał Syska Dyrektor NCKF w Łodzi nie będzie to jedynie muzeum kina, a interaktywne, multimedialne, narracyjne centrum wystawiennicze, które zabierze odwiedzających w podróż, show po historii kina i pokaże co będzie się działo w przyszłości [www.youtube.com/watch?v=6lvz-mRGLmc&list=PL-6uMXRLLLOBPwgkjl4BPDCIm1V6U3BCC, 15.07.2021].

Ryc. 12. Fragment wystawy w EC1 „Kazimierz Prószyński – wynalazca i wizjoner”
 Źródło: www.nckf.pl/wystawy/kazimierz-proszynski [19.07.2021]

Oprócz nowoczesnych ścieżek dydaktycznych wyposażonych w sprzęt wystawienniczy, edukacyjny i związany z obsługą klienta, powstanie też zespół trzech sal kinowych i kompleks warsztatów edukacyjnych wyposażonych m.in. w mini studio telewizyjne, demonstracyjne studio dźwięku i halę zdjęciową, mini halę efektów specjalnych, a także studio „motion capture” [<https://lodzcityoffilm.com/wystawy/w-narodowym-centrum-kultury-filmowej-ruszyła-budowa-wystawy-kino-polonia/>, 16.07.2021].

Zrekonstruowany biopleograf Prószyńskiego, obecnie wystawiony na ekspozycji w NCKF, będzie otwierać największą wystawę „Kino Polonia”, ukazującą za pomocą nowoczesnych form przekazu historię kultury filmowej i techniki kinowej na ziemiach polskich aż po czasy współczesne. Wśród eksponatów, poza sprzętem filmowym, znajdą się modele, interaktywne repliki, oryginalne rekwizyty i dokumenty pochodzące z kolekcji NCKF, instytucji partnerskich i osób prywatnych. Wystawa ma

odślaniać kolejne warstwy rozwoju kinematografii za pomocą najnowszych technik wystawienniczych m.in. instalacji, multimediiów, projekcji, mappingów, hologramów, ekranów interaktywnych i parowych. W ten sposób powinna dostarczyć widzom wielozmysłowe, immersyjne doświadczenia.

Opisana powstająca nowa przestrzeń kulturalna w wyjątkowym miejscu – zrewitalizowanej dawnej elektrociepłowni EC1, w Nowym Centrum Łodzi, zapewne stanie się miejscem atrakcyjnym nie tylko dla łodzian, którzy dzięki edukacji i inteligentnej rozrywce będą mogli ciekawie spędzać tu swój czas wolny. Dedykowana jest wszystkim osobom zainteresowanym historią i dziedzictwem filmu oraz kulturą audiowizualną. Ma duże szanse na powodzenie i uzyskanie miana nowej atrakcji turystyki kulturowej i to o randze ponad krajowej. Jednocześnie może przyczynić się do promocji Łodzi. Dzięki ukazaniu dawnych treści w nowy, ciekawy i innowacyjny sposób, przybliżona i spopularyzowana zostanie postać oraz osiągnięcia Kazimierza Prószyńskiego – wybitnego pioniera polskiej kinematografii.

Narodowe Centrum Kultury Filmowej przygotowało również wystawę objazdową poświęconą Kazimierzowi Prószyńskiemu, która ma ukazywać jego wkład w powstanie i rozwój światowej kinematografii, a także prezentować jego najwybitniejsze wynalazki. Wśród nich znajduje się zrekonstruowany, jedyny na świecie biopleograf³⁰ (ryc. 13). Wystawa ta jest innowacyjną instalacją składającą się z „przestrzennych kafli, na których prezentowana jest biografia wynalazcy w formie timeline’u, dodatkowo wzbogaconego o elementy mappingu” [Syska 2020, s. 81].

Ryc. 13. Zrekonstruowany biopleograf - element wystawy poświęconej Kazimierzowi Prószyńskiemu
Źródło: <https://ec1lodz.pl/aktualności/biopleograf-jedyny-egzemplarz-na-swiecie> [20.07.2021]; Syska 2020, s. 81

³⁰ Pleograf i jego udoskonalona wersja biopleograf to przykład doskonałego połączenia sztuki i nauki – inżynierii i dzieła artystycznego [www.youtube.com/watch?v=GZplKhuD-2Y, 12.07.2021].

Należy podkreślić, że zrekonstruowany (przy użyciu materiałów pochodzących z początku ubiegłego wieku) w 2017 r. z inicjatywy NCKF biopleograf, wymyślony przez Prószyńskiego, jest niezwykle wartościowy i budzi duże zainteresowanie nie tylko miłośników techniki i kina³¹. Ten pierwszy na świecie aparat do rejestracji i odtwarzania filmów uznawany jest za jeden z najważniejszych wynalazków polskiego twórcy. Z tego powodu sam w sobie może być atrakcją i to nie wyłącznie turystyczną. NCKF pokazuje i udostępnia go przy różnych okazjach. Przykładowo w 2020 roku biopleograf został zaprezentowany w telewizji na planie zdjęciowym programu TVP *Giganci historii* (ryc. 14).

Ryc. 14. Biopleograf na planie zdjęciowym programu TVP *Giganci historii*

Źródło: www.facebook.com/NCKF.Lodz/photos/a.1121214494632389/3340115192742297/?type=3 [12.07.2021]

Inne formy promocji osoby i dokonań Kazimierza Prószyńskiego

Rafał Syska - Dyrektor NCKF często podkreśla, że Kazimierz Prószyński jest wpisany w misję Narodowego Centrum Kultury Filmowej w Łodzi, „jest dla nas postacią szczególną, naszym nieformalnym patronem i bohaterem” [<https://nckf.pl/aktualnosci/premiera-komiksu-%E2%80%99Eproszynski-odwieczne-piesni%E2%80%9D>, 20.07.2021]. Z tego powodu instytucja podejmuje, poza przygotowywaniem wystaw, różne inne inicjatywy promujące postać wynalazcy.

Po spektakularnym odtworzeniu (przez kuratora projektu Piotra Kuleszę i konstruktora Janusza Króla) jednego z pierwszych urządzeń filmowych Kazimierza

³¹ Zakończony sukcesem projekt dał początek serii podobnych rekonstrukcji – urządzeń historycznych, zapomnianych, zniszczonych lub już niedostępnych na rynku w wersji oryginalnej [<https://nckf.pl/aktualnosci/premiera-komiksu-%E2%80%99Eproszynski-odwieczne-piesni%E2%80%9D>, 20.07.2021].

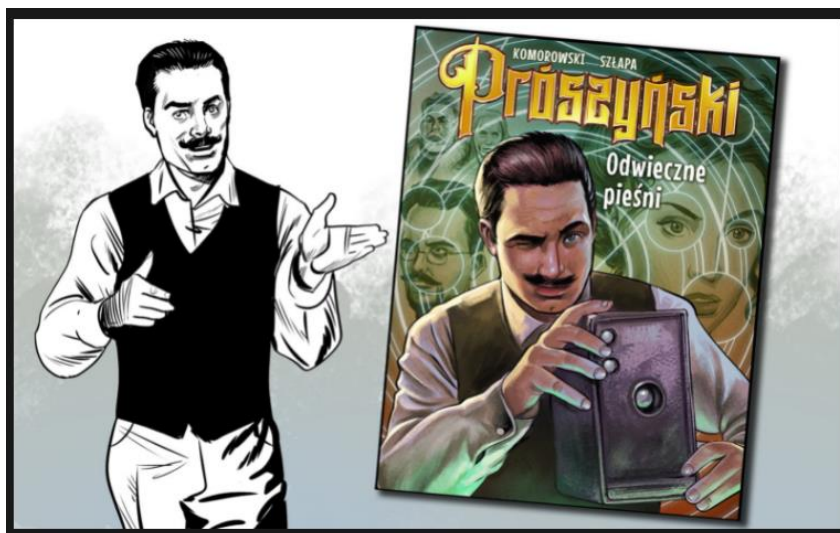
Prószyńskiego – biopleografu, NCKF dokonało również rekonstrukcji pierwszego polskiego filmu fabularnego jego autorstwa. Nagranie z 1902 r. nie zachowało się, mimo że było wyświetlane jeszcze w 1938 r. (ryc. 15). Na podstawie relacji ówczesnego widza Bolesława W. Lewickiego, zrekonstruowano scenariusz *Powrotu birbanta* i ponownie nakręcono go w 2018 r. za pomocą pleografu. Do nagrania konieczne było skonstruowanie specjalnej taśmy z charakterystyczną perforacją pomiędzy klatkami [<https://nckf.pl/powrot-birbanta>, 20.07.2021]. Film powstał ostatecznie w trzech wersjach: zarejestrowanej biopleografem zrekonstruowanym przez Narodowe Centrum Kultury Filmowej w Łodzi, kamerą Zeiss Icon z 1908 r. zapisany na taśmie 35 mm, a także w wersji cyfrowej [Syska 2020]. W roli głównej zamiast Kazimierza Junosza-Stępowskiego wystąpił Jakub Gierszał.

Ryc. 15. Kadr z filmu „Powrót birbanta” z 1938 i 2018 r.

Źródło: www.filmweb.pl/person/Kazimierz+Prószyński-49850 [19.07.2021]; Rodak 2019

Pod koniec 2020 r. NCKF opublikowało komiks *Prószyński. Odwieczne pieśni*, który jest zapowiedzią kolejnych dwóch tomów mających ukazać się w 2021 roku (ryc. 16). Poza faktami z życia wynalazcy w opracowaniu pojawiają się alternatywne wydarzenia, by zaciekać czytelnika światem z początku XX wieku [<https://nckf.pl/aktualnosci/premiera-komiksu-%E2%80%9Eproszynski-odwieczne-piesni%E2%80%9D>, 20.07.2021]. Pomysłodawcą i twórcą scenariusza był Piotr Komorowski, a rysunki wykonał Rafał Szłapa. W lutym 2021 r. odbyło się spotkanie promocyjne z autorami.

Ryc. 16. Pierwsza część komiksu „Prószyński. Odwieczne pieśni”

Źródło: <https://nckf.pl/aktualnosci/premiera-komiksu-%E2%80%99Eproszyński-odwieczne-piesni%E2%80%9D> [20.07.2021]

Komiks, jak zapowiedziało NCKF, nie będzie ich ostatnim projektem upamiętnienia wielkiego wynalazcy. W ramach prowadzonej działalności wydawniczej i rozwoju Pracowni Badawczej, być może zainicjują powstanie książki poświęconej Kazimierzowi Prószyńskiemu na podstawie zgromadzonych materiałów i cyfrowych zasobów. NCKF cały czas zakupuje materiały i obiekty związane z filmem oraz sprzęt profesjonalny i amatorski, tworząc własną kolekcję. Pozyskane zabytki inwentaryzuje i archiwizuje, a dokumenty i inne cenne materiały digitalizuje, by później móc je udostępniać. O swoich pracach informuje zamieszczając podcasty filmowe na kanale YouTube (np. www.youtube.com/watch?v=47iotS_ndU4, 15.07.2021). Oprócz tego nowym projektem realizowanym na platformie internetowej jest Videoblog NCKF Spot [<https://nckf.pl/node/3971>, 20.07.2021], mający stać się regularnym cyklem filmowo-informacyjnym z którego można będzie dowiedzieć się więcej o idei i podejmowanych na bieżąco pracach przez NCKF. Ma to być również miejsce prezentacji działań wystawienniczych i posiadanych eksponatów.

Ryc. 17. Strona tytułowa scenariuszy lekcji opracowanych przez PGNiG

Źródło: https://bycjakignacy.pl/sites/default/files/2018-02/By%C4%87%20jak%20Ignacy%20Proszynski_scenariusze%20Klasy%204-7_o.pdf [24.07.2021]

Do nowych sposobów upowszechniania wiedzy o Kazimierzu Prószyńskim, zwłaszcza wśród dzieci, można zaliczyć ogólnopolskie działania Fundacji Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa im. Ignacego Łukasiewicza, która od 2016 roku realizuje w szkołach podstawowych (w ramach zajęć w kołach naukowych) program edukacyjny „Być jak Ignacy”. Jego celem jest popularyzacja polskiej nauki oraz pielęgnowanie pamięci o wybitnych, polskich naukowcach [www.bycjakignacy.pl/onas, 24.07.2021]. Pokazanie dobrych wzorców - ludzi pełnych pasji oraz ich inspirujących historii ma zachęcić młodych ludzi do poznawania świata, a także wskazać, że nauka może go zmienić, a wynalazki pomóc ludziom lepiej żyć. Na podstawie opracowanych materiałów i gotowych scenariuszy zajęć (ryc. 17), które są do pobrania ze strony Fundacji, nauczyciele mogą przybliżyć dzieciom dokonania wybitnych rodaków. Wśród nich jest także Kazimierz Prószyński. Jego postać promowana jest pod hasłem „pionier kinematografii w Polsce”, a sylwetka ukazywana z aeroskopem w ręku. PGNiG urządza także warsztaty i plenerowe pokazy edukacyjne promujące polskich wynalazców (ryc. 18).

Ryc. 18. Fragment stoiska Fundacji PGNiG „Być jak Ignacy” podczas festynu KGW „Polska od kuchni” zorganizowanego 24.07.2021 r.

Źródło: fot. Marzena Makowska-Iskierka (24.07.2021)

Ciekawe materiały edukacyjne dla dzieci, rodziców i nauczycieli przybliżające postać Kazimierza Prószyńskiego i jego wynalazki opracowała i udostępniła w 2020 roku także warszawska Fundacja Wirtualne horyzonty. Jej celem jest tworzenie narzędzi i treści edukacyjnych w oparciu o wirtualną rzeczywistość, łączenie świata technologii z edukacją. W ramach projektu „Rewolucje ruchomego obrazu – od Prószyńskiego do wirtualnej rzeczywistości” przygotowano ciekawą książeczkę (ryc. 19) zawierającą, podany w prosty i zrozumiały dla dzieci sposób, życiorys wynalazcy i opis skonstruowanych przez niego urządzeń, a także nawiązujący do tych treści zestaw ośmiu kreatywnych ćwiczeń [www.wirtualnehoryzonty.pl/kazimierz-proszynski/, 26.07.2021]. Fundacja zorganizowała ponadto warsztaty w szkołach i przygotowała również konkurs na Facebooku, który cieszył się dużym zainteresowaniem.

Ryc. 19. Zeszyt ćwiczeń dotyczący K. Prószyńskiego opracowany przez Fundację Wirtualne horyzonty
Źródło: wirtualnehoryzonty.pl/kazimierz-proszynski/ [26.07.2021]

Wszystkie opisane eksponaty i ekspozycje oraz inne działania podejmowane dotychczas i dalsze planowane przez różne instytucje, mające na celu przybliżenie postaci i dorobku polskiego wynalazcy, należy ocenić wysoko. Ich nagromadzenie w ostatnich latach świadczy o rosnącym zainteresowaniu Kazimierzem Prószyńskim i wreszcie docenianiem wpływu tego Polaka na rozwój kinematografii, również światowej. Wypełniają one w pewien sposób też lukę związaną z brakiem kompleksowego opracowania jemu poświęconego.

Zakończenie

W artykule zaprezentowano życiorys i dorobek Kazimierza Prószyńskiego, pioniera kinematografii, a także jak treści połączone z jego biografią funkcjonują w różnego typu atrakcjach turystyki kulturowej związanej z dziedzictwem naukowo-technicznym. Omówiono działania podejmowane przez różne instytucje mające na celu popularyzację osiągnięcia tego wynalazcy, głównie jednak w Łodzi - mieście filmu.

Założeniem autorki było przedstawienie Kazimierza Prószyńskiego nie tylko jako wybitnego polskiego wynalazcy, filmowca, przedsiębiorcy, ale także pełnego pasji wizjonera o nieprzeciętnym umyśle, który zdeterminowany świadomie eksperymentował z nowym medium, wybiegając pomysłami daleko poza swoją epokę. Czasy w jakich żył i tworzył były wyjątkowo niespokojne - Polska po latach niewoli zaborców dopiero odzyskiwała niepodległość, którą ponownie musiała bronić w czasie II wojny światowej. Był patriotą zabiegającym o rozwój polityczny, społeczny, kulturalny i gospodarczy swojego kraju. Wielki ideowiec, pragnący uczynić z filmu narzędzie edukacji, upowszechnić kinematografię i rozwinąć w ojczyźnie przemysł z nią związany, konstruował innowacyjne maszyny do nagrywania i projekcji obrazu w jak najlepszej jakości w taki sposób, by były tanie i do tego proste w obsłudze. Kazimierz Prószyński był urodzonym człowiekiem kina. Rozumiał jego istotę, właściwości i potrzeby (...). Toteż nie ustawał w swej służbie kinematografii, której poświęcił całe swoje twórcze życie, odpowiadając na zapotrzebowanie społeczne zawsze we właściwy czasie" [Fuks 1980, s. 13-14]. Niezwykła precyzja i nieustrudzone dążenie do realizacji postawionych celów są również godne naśladowania.

„Prószyński nauczył nas swoją biografią, że piękno przyszłości zależy od teraźniejszej ciekawości, oddania się talentowi i nieograniczonej wolności marzeń” powiedział Rafał Syska, Dyrektor Narodowego Centrum Kultury

Filmowej w Łodzi [Komorowski, Szłapa 2020, wstęp]. Z pewnością jego inspirująca postać i dorobek powinny zostać należycie upamiętnione i rozpowszechnione. Popularyzowanie zagadnień dotyczących biografii i osiągnięć Kazimierza Prószyńskiego, których znaczenie i wartość jest ponadczasowa, a także w różnej formie ich promocja (m.in. poprzez nowoczesne wystawy, filmy, atrakcyjne rekonstrukcje), może przyczynić się do ochrony tego wyjątkowego dziedzictwa kulturowego i naukowo-technicznego.

Za podsumowanie i poparcie tego postulatu niech posłużą wypowiedzi osób zafascynowanych Kazimierzem Prószyńskim. Do nich z pewnością należy prof. Władysław Jewsiewicki, historyk kinematografii, który stwierdził, że „X muza w swoim niespełna wiekowym dorobku ma wiele gwiazd ekranu, niewielu ma natomiast bohaterów” [Jewsiewicki 1954]. Jednym z nich jest Prószyński, który poświęcił swój talent i pracę całego życia Polsce oraz kinematografii. Należy mu się więc szacunek i uznanie, a pamięć o nim powinna być trwała. Apelował o to już Bolesław Prus, który po obejrzeniu m.in. biopleografu Kazimierza Prószyńskiego stwierdził, że „Takich ludzi, niekiedy dziwnych, a zawsze oryginalnych, należy starannie pielęgnować, a przede wszystkim ukazywać ich społeczeństwu. Oni bowiem tworzą postęp, a co więcej – oni zdobywają dla narodów prawo bytu” [Fuks 1980, s. 5].

Należy mieć nadzieję, że niniejszy artykuł i omówione w nim działania stanowią swego rodzaju dobry zaczątek, by o tym – niestety przez lata jakby zapomnianym – wynalazcy i jego zasługach w dziedzinie kinematografii zaczęto mówić i pisać ponownie, odkrywając jednocześnie nowe źródła i fakty. Jak słusznie stwierdził Dyrektor NCKF w Łodzi dr hab. Rafał Syska: „Bycie geniuszem wymaga nie tylko wrodzonego talentu, perfekcjonizmu, ciężkiej pracy, brawury w przekraczaniu konwencji czy zakotwiczenia się w pragmatyzmie celów. Potrzebuje też odrobiny szczęścia, kilku zbiegów okoliczności, wsparcia mecenasów i pamięci potomnych” [Foks, Kulesza (red.) 2017, s. 11].

Pomysłowość, pracowitość, niezłomność w dążeniu do celu, perfekcjonizm oraz patriotyczna i prospołeczna postawa, to cechy wyróżniające opisywanego wynalazcę, które doprowadziły go do sukcesu, są godne naśladowania i budzą podziw nie tylko ludzi nauki. Kazimierz Prószyński – wybitny inżynier mechanik, wynalazca, kreator nowej myśli technicznej, który pasjonował się kinematografią z pewnością byłby

dobrym patronem Narodowego Centrum Kultury Filmowej, a nawet całej Łodzi – kreatywnego Miasta Filmu UNESCO.

Bibliografia

- Anders H., 1960, *Mieczysław Karłowicz w listach i wspomnieniach*, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Kraków
- Bialecka E., 2015, *Pierwszy w Polsce stały kinematograf mieścił się przy Piotrkowskiej 120*, <http://lodz.naszemiasto.pl/artykul/pierwszy-w-polsce-staly-kinematograf-miescil-sie-przy,2849672,artgal,t,id,tm.html>, 16.07.2021
- Foks D., Kulesza P., 2017, *Zapiski wynalazców*, EC1 Łódź – Miasto Kultury, Łódź
- Fuks S., 1980, *Kazimierz Prószyński. Monografia bibliograficzna 1881-1975*, Filmoteka Polska, Warszawa
- Haltorf M., 2015, *Historical Dictionary of Polish Cinema*, Rowman & Littlefield, Maryland
- Iwańczak W., 2011, *Pionierzy polskiej kinematografii*, „Niedziela”, nr 22/2011 z 29 maja 2011, s. 32-33
- Iwańczak W., 2012, *Prószyński przed braćmi Lumière*, „Niedziela Ogólnopolska”, nr 41/2012, s. 30-31
- Jewsiewicki W., 1954, *Kazimierz Prószyński. Polski wynalazca filmowy*, Filmowa Agencja Wydawnicza, Warszawa
- Jewsiewicki W., 1974, *Kazimierz Prószyński*, Wydawnictwo Interpress, Warszawa
- Kmiecik Z., 1978, „Świat” w latach 1906-1915, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 17/3, s. 5-20
- Komorowski P., Szłapa R., 2020, *Prószyński. Odwieczne pieśni*, EC1 Łódź – Miasto Kultury w Łodzi, Łódź
- Kwiecińska-Utkin A., 2004, *Kazimierz Prószyński*, „Młody Technik”, nr 4, s. 24-26, https://mlodytechnik.pl/archiwum/08-2004_polski_panteon.pdf, 10.07.2021
- Lubelski T., 2015, *Historia kina polskiego 1895-2014*, TAIWPN Universitas, Kraków
- Orna B., E., 1956, *Kazimierz Prószyński (1875-1945). A forgotten pioneer*, „British Kinematography”, vol. 28, no. 6
- Plaźewski, J., 1995, *Historia Filmu*, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław/Warszawa/Kraków
- Prószyński K., 1929, *Ze wspomnień wynalazcy*, „Kinoświat”, nr 7, s. 3-4
- Rodak W., 2019, *Kazimierz Prószyński. Genialny wynalazca z Warszawy, który zrewolucjonizował kinematografię*, serwis „Nasze miasto Warszawa”, <https://warszawa.naszemiasto.pl/kazimierz-proszynski-genialny-wynalazca-z-warszawy-ktory/ar/c13-4991394>, 19.07.2021
- Sieński M., 1957, *Zagadnienie badań historycznych nad polską techniką zdjęciową*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 2/1, s. 119-127
- Skoczek T., 2013, *Obraz Powstania Styczniowego w sztuce (na przykładzie zbiorów Muzeum Niepodległości)*, „Niepodległość i Pamięć”, nr 20/1-2 (41-42), s. 223-239
- Stasiewicz-Jasiukowa I. (red. nauk.), 2009, *Wkład osiągnięć polskiej nauki i techniki do dziedzictwa światowego*, Wydawnictwo WAM, Kraków-Warszawa
- Strategia rozwoju miasta Łodzi 2030+. Miasto tworzone wspólnie*, Projekt z 21.12.2020 r., https://uml.lodz.pl/files/public/uploads/partycypacja/Projekt_Strategii_Rozwoju_Miasta_Lodzi_2030_.pdf, 19.07.2021

- Syska R., 2020, *Narodowe Centrum Kultury Filmowej: Strategia na lata 2020-2024*, EC1 Łódź – Miasto Kultury w Łodzi, Łódź, www.nckf.pl/system/files/ec1_medialib/2020/09/NCKF_Strategia_2020_2024.pdf, 19.07.2021
- Turejko T., 2016, *Polak, który wyprzedził braci Lumière*, <https://klubjagiellonski.pl/2016/08/12/polak-ktory-wyprzedzil-braci-lumiere/>, 10.07.2021

Źródła internetowe

- hint.org.pl/itd=n301 [11.07.2021]
- <http://kinomuzeum.pl/aparat-ok-i-orchestrion-atlantic/> [14.07.2021]
- <http://kinomuzeum.pl/muzeum-kinematografii-otworzy-nowa-wystawe-stala/> [14.07.2021]
- <http://lodzfilmcommission.pl/> [19.07.2021]
- <http://nmt.waw.pl/?s=aeroskop> [13.07.2021]
- <http://nmt.waw.pl/gallery-item/kamera-proszynskiego-1908/> [13.07.2021]
- www.mkidn.gov.pl/pages/posts/bdquonckf-ma-chronic-filmowe-dziedzictwo-5781.php („NCKF ma chronić filmowe dziedzictwo” z 23-09-2015) [16.07.2021]
- www.palacmlodziezy.lodz.pl/centralny-gabinet-edukacji-filmowej [19.07.2021]
- <https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/artykuly/wybrane-zagadnienia-z-historii-techniki-polskiego-filmu-fabularnego-1895-1929-od-narozin-kinematografii-do-przelomu-dzwiekowego/528> [12.07.2021]
- <https://bialczynski.pl/wielcy-polacy/wielcy-polacy-kazimierz-proszynski-1875-1945-konstruktor-kamer-i-projektorow-kinowych/> [10.07.2021]
- www.bycjakignacy.pl/o-nas [24.07.2021]
- https://bycjakignacy.pl/sites/default/files/2018-02/By%C4%87%20jak%20Ignacy%20Proszynski_scenariusze%20Klasy%204-7_o.pdf [24.07.2021]
- <https://collection.sciencemuseumgroup.org.uk/people/cp72786/kazimierz-proszynski> [14.07.2021]
- <https://de-de.facebook.com/NCKF.Lodz/posts/2000840880003075/> [12.07.2021]
- <https://dzieje.pl/postacie/kazimierz-proszynski-1875-1945> [10.07.2021]
- <https://ec1lodz.pl/aktualnosci/biopleograf-jedyny-egzemplarz-na-swiecie> [20.07.2021]
- <https://experyment.gdynia.pl/dzialania-on-line/artykuly-popularnonaukowe/odkrycinanowo/kazimierz-proszynski-polak-nazywany-kolumbem-kinematografii/> [14.07.2021]
- <https://filmpolski.pl/fp/index.php?osoba=1193> [19.07.2021]
- <https://lodzcityoffilm.com/> [16.07.2021]
- https://lodzcityoffilm.com/lodz_miasto_filmu/siec-miast-kreatywnych-unesco/ [16.07.2021]
- <https://lodzcityoffilm.com/wystawy/w-narodowym-centrum-kultury-filmowej-ruszyla-budowa-wystawy-kino-polonia/> [16.07.2021]
- <https://nckf.pl/aktualnosci/premiera-komiksu-%E2%80%9Eproszynski-odwieczne-piesni%E2%80%9D> [20.07.2021]
- <https://nckf.pl/aktualnosci/wystawy-kino-kresow-i-kazimierz-proszynski-od-15-grudnia-w-ec1> [20.07.2021]
- <https://nckf.pl/node/3971> [20.07.2021]
- <https://nckf.pl/powrot-birbanta> [20.07.2021]
- <https://nckf.pl/wystawy/kazimierz-proszynski> [20.07.2021]
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Bracia_Krzemińscy [19.07.2021]

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Prószyński [10.07.2021]
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen_\(KL\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Mauthausen-Gusen_(KL)) [10.07.2021]
[https://polona.pl/search/?query=Kazimierz_Pr%C3%B3szy%C5%84ski&filters=creator:%22Pr%C3%B3szy%C5%84ski,_Kazimierz_\(1875--1945\)%22,creator:%22Pr%C3%B3szy%C5%84ski,_Kazimierz_\(1875--1945\)_Autor%22,public:1,hasTextContent:0](https://polona.pl/search/?query=Kazimierz_Pr%C3%B3szy%C5%84ski&filters=creator:%22Pr%C3%B3szy%C5%84ski,_Kazimierz_(1875--1945)%22,creator:%22Pr%C3%B3szy%C5%84ski,_Kazimierz_(1875--1945)_Autor%22,public:1,hasTextContent:0) [11.07.2021]
<https://timenote.info/pl/Kazimierz-Proszynski> [10.07.2021]
<https://uml.lodz.pl/kalendarz-wydarzen/wydarzenie/kazimierz-proszynski-wynalazca-i-wizjoner-wystawa-w-ec1-id24931/2019/02/5/> [16.07.2021]
<https://vimeo.com/23974153> [12.07.2021]
www.cinemahotel.pl/kino/o-kinie [16.07.2021]
www.facebook.com/NCKF.Lodz/photos/a.1121214494632389/3340115192742297/?type=3
(Nasz biopleograf na planie zdjęciowym programu TVP *Giganci historii*) [12.07.2021]
www.filmschool.lodz.pl/szkola [16.07.2021]
www.filmweb.pl/person/Kazimierz+Prószyński-49850 [19.07.2021]
www.historiaposzukaj.pl/wiedza/osoby,1153,osoba_kazimierz_proszynski.html [11.07.2021]
www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/kazimierz-proszynski-wynalazca-inzynier [9.07.2021]
www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/819656,Kazimierz-Proszynski-%e2%80%93-pierwszy-czlowiek-w-kinematografii (tekst i audycja Polskiego Radia: Polski Edison - wspomnienia o Kazimierzu Prószyńskim z 6.03.1987) [13.07.2021]
www.unesco.pl/kultura/690/ [19.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=47iotS_ndU4 (Archiwa Rafał Pakuła - #4 Niech się kręci podcast filmowy) [15.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=54sIFBNFFCc&list=PL-6uMXRLLLOBPwgkL4BPDCIm1V6U3BCC&index=3 (#VLOG Prószyński. Odwieczne pieśni - rozmowa z twórcą i pomysłodawcą komiksu Piotrem Komorowskim) [15.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=6lzv-mRGLmc&list=PL-6uMXRLLLOBPwgkL4BPDCIm1V6U3BCC (#VLOG Witajcie w NCKF!) [15.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=76jV9MZalnY [12.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=grA_9c738ig (Kazimierz Prószyński - Geniusz nr 129957) [12.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=GZplKhuD-2Y (Odc. 3. TVP 3 Łódź: Narodowe Centrum Kultury Filmowej - Muzeum przyszłości) [12.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=hEh2rjsgxdw (Jakub Mróz o Kazimierzu Prószyńskim / Polak Wszech Czasów) [12.07.2021]
www.youtube.com/watch?v=wDBRWIetPMY (Po prostu Grzymkowski) [12.07.2021]
<https://wynalazki.andrej.edu.pl/wynalazcy/56-p/989-proszynski> [11.07.2021]
<https://zyciorysy.pl/biografia/kazimierz-proszynski/> [9.07.2021]
wirtualnehoryzonty.pl/kazimierz-proszynski/ [26.07.2021]
www.kazimierzproszynski.com [9.07.2021]
www.nckf.pl/aktualnosci/od-marzen-o-lataniu-do-fabryki-snow-polscy-leonardowie-w-nckf [19.07.2021]
www.nckf.pl/lodz-miasto-filmu [19.07.2021]
www.polakwszechczasow.pl [16.07.2021]

Polish inventor, visionary and pioneer of cinematography: Kazimierz Prószyński - Łódź City of Film's patron?

Abstract: The article presents an extraordinary figure, a visionary and creator, an idealist wizard who has rubbed off on world fame. It presents a person considered to be the "father", i.e. the pioneer of Polish cinema, known as Polish Edison, Columbus of cinematography, the third brother of Lumière. The life and activity of the engineer Kazimierz Prószyński was presented, as well as his inventions that changed the face of world cinematography. In addition, the analysis covered activities popularizing the figure and output of this Polish outstanding artist, undertaken by selected Łódź institutions, which can be classified within the broadly understood cultural tourism. It shows how the scientific and technical heritage related to Kazimierz Prószyński functions in various types of facilities and attractions in Łódź - the UNESCO City of Film. Activities undertaken by the Museum of Cinematography and the National Center for Film Culture in "EC1 Łódź - City of Culture" were selected as the case study.

Keyword: Prószyński, cinematography, film, Lodz, the UNESCO City of Film